

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti

KAROL WOJTYŁA KAO PISAC

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime studenta:

Ivana Krolo

Ime i prezime mentora:

dr. sc. Dalibor Blažina

Zagreb, veljača 2013.

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu analiziran je Karol Wojtyła kao pisac. Iznesena je njegova biografija i njegovi eseji, drame i pjesme, od kojih su pojedine potanko analizirane. Pri izradi diplomskog rada korištena je literatura na hrvatskom i poljskom jeziku, originalna djela autora i djela drugih pisaca i književnih kritičara.

Ključne riječi: Poljska, književnost, Wojtyła, esej, drama, pjesma, kazalište, gluma, umjetnost

SUMMARY

This graduate work analyzes Karol Wojtyła as a writer. Here is presented his biography and his essays, plays and poems, and some of them are analyzed in detail. The literature used in this work is in both Croatian and Polish, it contains original works of the author and works of other writers and literary critics.

Key words: Poland, literature, Wojtyła, essay, play, poem, theater, acting, art

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. CILJEVI RADA	2
3. ŽIVOT KAROLA WOJTYŁE.....	3
4. WOJTYŁIN ODNOS PREMA UMJETNOSTI – <i>PISMO UMJETNICIMA</i>	9
4.1. Kazalište u Wojtyłinom životu.....	11
4.1.1. Kazalište u Wadowicama	11
4.1.2. Rapsodijsko kazalište – Esej <i>O kazalištu riječi</i>	12
5. DRAME KAROLA WOJTYŁE	15
5.1. Pred zlatarnicom	16
5.1.1. Nastajanje i priroda drame	16
5.1.2. Likovi u drami i međuodnosi	17
5.2. Forma drame	27
5.3. Brat Našega Boga	28
5.3.1. Povijesna pozadina drame	29
5.3.2. Radnja i likovi.....	30
5.3.3. Temeljna ideja drame	34
5.3.4. Forma drame	35
5.4. Posebnost Wojtyłinih drama	37
6. POEZIJA KAROLA WOJTYŁE.....	39
6.1. Prva faza pjesničkog stvaralaštva – Prijeratna faza	40
6.1.1. Pjesma o skrivenome Bogu	41
6.1.2. Pjesma o sjaju vode.....	44
6.2. Druga faza pjesničkog stvaralaštva – Poslijeratna faza	45
6.2.1. Misao je čudnim prostranstvom	46
6.2.2. Kamenolom.....	48
6.2.3. Rimski triptih	50
6.3. Stil i forma pjesama	52
7. ZAKLJUČAK.....	55
8. LITERATURA	57

1. UVOD

Književno stvaralaštvo Karola Wojtyły, odnosno Karol Wojtyła kao pisac bit će temom ovoga rada. U njemu će se iznijeti piščeva biografija, a na nju će se nadovezati njegovi eseji koji govore o cjelokupnom odnosu prema umjetnosti, zatim će se razraditi tema njegova odnosa prema kazalištu u kojemu je i sam sudjelovao, a na kraju će se obraditi pojedine njegove drame i zbirke pjesama. Literatura koja će se koristiti pri izradi ovoga rada sadrži dio autorov opusa i znanstvene članke i djela drugih autora koji su se bavili analizom Wojtyłinih književnih djela.

2. CILJEVI RADA

Cilj je ovoga rada prikazati Karola Wojtyłu kao pisca, navesti i analizirati pojedina književna djela te na koncu pokazati i umjetničku stranu njegove ličnosti i istaknuti važnost njegovih djela za cjelokupnu poljsku književnost.

3. ŽIVOT KAROLA WOJTYŁE

Počinjati pisati o književnom stvaralaštvu Karola Wojtyły, a ne spomenuti njegov život, bio bi potpuni promašaj. Razlog tome je što je njegov cjelokupni život nerazdruživo utkan u svako njegovo djelo. Teško bi bilo shvatiti njegove pjesme ili drame, eseje i misli izložene u njima kada ne bismo poznavali samu osobu Karola Wojtyły i događaje koji su ga doveli do takve vrste stvaralaštva.

Rođen u Wadowicama 18. svibnja 1920. živio je tamo do svoje osamnaeste godine, kada se s ocem preselio u Krakov radi studija. Poljska je u vrijeme njegova rođenja bila u velikoj opasnosti, jer je to bilo vrijeme kada su boljševici išli na Varšavu, a izgleda da će cijeli život osjećati tu težinu progonstava i tragedija izazvanih raznim ratovima i progonstvima.

Važno je spomenuti i da je već kao devetogodišnjak izgubio majku, koju će zauvijek nositi u srcu i posvetiti joj neke od svojih prvih pjesama. Drugi veliki gubitak uslijedio je nedugo nakon majčine smrti - izgubio je i brata Edmunda, za čiju smrt kaže da ga je pogodila više od majčine.

“Moj brat Edmund umro je na pragu profesionalne samostalnosti, zarazivši se, kao mladi liječnik, jakim virusom šarlaha, koji je tada (1932), zbog nepoznavanja antibiotika, bio smrtonosna zaraza. To su događaji koji su se duboko usjekli u moje sjećanje – bratova smrt možda čak dublje nego majčina, kako s obzirom na posebite okolnosti, moglo bi se reći tragične, tako i s obzirom na moju tada zreliju dob. Kada je on umro, imao sam dvanaest godina.”¹

U takvim je okolnostima odrastao mladi Karol, što će se duboko odraziti na njegov život i usmjeriti njegovo stvaralačko djelovanje u jednom potpuno drugačijem smjeru od onoga kakav se mogao očekivati u tom povijesnom razdoblju. Bio je jako vezan za svoj rodni kraj Wadowice i uvijek ga se s radošću sjećao. On će isto biti izvor inspiracije za njegove pjesme. Tamo je pohađao osnovnu školu i gimnaziju, tamo je stekao prve prijatelje, tamo je započelo njegovo svećenstvo, i ono za nas najvažnije – tamo je započelo kazalište.

¹ Ivan Pavao II. (2003) *Autobiografija*. Izabrala i uredila Justyna Kiliańczyk – Zięba. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, str. 13.

Već u petom razredu gimnazije glumio je u vadovičkom kazalištu. Iz gimnazije se običavalo ići u *Sokol* na tjelovježbu, no tamo se također išlo i na predstave. Mladi je Wojtyła tada sudjelovao u kazališnoj realizaciji najvećih djela klasika, pa je tako i glumio u Sofoklovoj *Antigoni* u kojoj je igrao Hemonu, čega se, kako sam kaže, uvijek rado sjećao.

Sve je to u njemu rađalo veliku ljubav za kazalište, glumu i umjetnost u najširem mogućem smislu riječi. Volio je pisati i nerijetko je zapisivao vlastite misli i dojmove, često je svoje stanje duše pretakao u pjesme, govorio je o riječima kao o udomiteljicama misli, one su za njega bile sredstvo izlaza iz sebe. Stoga će posebno cijeniti tzv. Kazalište riječi kojemu je pripadao i kojemu je ostao vjeran u teškim trenucima Drugog svjetskog rata. No, tome ćemo se još vratiti u daljnjoj analizi njegova umjetničkog života i stvaralaštva. Često je čitao poljske romantičare, koje je upoznao još kao dječak, kada mu je otac običavao čitati djela velikana poljske književnosti. Iz njih je crpio osjećaje ljubavi prema domovini i čovjeku.

“Čitao je oce poljskog romantizma, od Sienkiewicza do Słowackog, od Mickiewicza do Krasińskog. Međutim, Cyprian Norwid je bio autor kojeg je najviše volio. Njega je osobito volio poradi njegova nekonfesionalnog kršćanstva, kadra da ide do biti vjere, ali i zbog velike pažnje koju je poklanjao čovjeku kao osobi. Od ‘viteza istine’, kako se pjesnik nazivao, Karol je naučio što je ljubav prema domovini: ljubav koja se, umjesto da se svodi na kratkovidan zatvoren nacionalizam, projicira na sveopće obzorje povijesti.”²

U to vrijeme u njemu se rodila velika dilema. Naime, zaljubio se u kazalište, u književnost i htio je umjetnosti posvetiti svoj život i dodatno se obrazovati u tome pravcu, no znamo da se u njemu javljao i drugi poziv – svećeništvo. Dugo je razmišljao o tome što upisati i na koncu se ipak odlučio za književnost.

“U vrijeme svršetka srednje škole i početka studija, mnoge osobe oko mene mislile su kako ću izabrati svećenički poziv. No ja sam u to vrijeme sam sebe uvjerio kako sam dužan ostati svjetovni kršćanin. Naravno, mislio sam o mogućnostima laičkog

² Svidercoschi, G. F. (2004) *Karol Wojtyła Biografija Ivana Pavla II. od rođenja do izbora za papu*. Split: Verbum, str. 22.

angažiranja u životu Crkve i društva. Razmišljanje o svećeničkom pozivu dosta sam odlučno otklanjao. (...) U tom razdoblju odlučujućom mi se, iznad svega, činila ljubav prema književnosti, a posebice ljubav prema dramskoj književnosti i kazalištu. Ljubav prema kazalištu usadio mi je stariji kolega, polonist, Mieczysław Kotlarczyk. On je bio istinski pionir amaterskog kazališta, velikih repertoarnih ambicija.”³

U svibnju 1938. godine Karol je položio ispit zrelosti i prijavio se na Jagelonsko sveučilište, upisavši poljsku filologiju. Zbog toga se, kao što je prethodno bilo rečeno, s ocem preselio u Krakov. Ipak je završio samo prvu godinu studija, jer je 1. rujna 1939. godine izbio Drugi svjetski rat. Valja spomenuti kako je upisao poljsku filologiju isključivo radi ljubavi prema književnosti, no uskoro njegovu pažnju potpuno zaokuplja studij samog jezika.

“U svezi sa studijem želim istaknuti kako je moj izbor polonistike bio motiviran jasnom naklonošću prema književnosti. Ipak je već prve godine studija moju pozornost privukao studij samog jezika. Proučavali smo opisnu gramatiku suvremenog poljskog jezika, te ujedno povijesni razvoj jezika, s posebnim zanimanjem za njegovu vezu sa staroslavenskim. To me je uvelo potpuno u nove obzore – u samo otajstvo riječi.”⁴

Naizgled nebitna i sasvim trivijalna činjenica daje nam naslutiti kako se spontano i sasvim nenametljivo rađala Wojtyłaova ljubav za riječju, iskazom, pa kasnije za pjesništvom i općenito za pisanom književnošću. I sam kaže kako su njegovoj generaciji pripadali veliki književnici i pjesnici, koji su već u njegovo doba bili poznati. Ono što je kod njega fascinantno jest činjenica da se umio diviti riječi kao nitko drugi, u njoj je pronalazio udomiteljicu misli, osjećaja, ideja i cijelog unutarnjeg svijeta čovjeka. Za sebe nikada nije smatrao da je posebno talentiran ili bolji od drugih, stoga je iz poštovanja prema umjetnosti koristio pseudonime kada je pisao ili izdavao koju od svojih pjesama. Stoga će tek 1978. godine biti prokazan i svijetu predstavljen kao autor mnogih drama, pjesama i eseja.

³ Ivan Pavao II. (2003) *Autobiografija*. Izabrala i uredila Justyna Kiliańczyk – Zięba. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, str. 21., 22.

⁴ *Ibid.*, str. 24.

“... Ja sam među njima bio pomalo pritajen i u tajnosti sam ostao u biti do dana izbora za papu. No toga dana sam prokazan ne samo pred Poljskom nego i pred cijelim svijetom. Još uvijek ne znam što bih s tim učinio. Jednostavno neka *ide*. Zanimljivo je da neki drže kako je to nešto vrijedno. A ja sumnjam kako ne bi tako držali da se nije dogodilo što se dogodilo.”⁵

Wojtyła je jako cijenio umjetnost i cijeloga joj se života vraćao. Uvijek je smatrao da nije toliko dobar da bi njegova djela imala veliku umjetničku vrijednost, niti je on težio tome. Naprosto je volio pisati, pisana riječ bila mu je omiljeno sredstvo izražavanja i izlaženja iz samoga sebe. Volio je pisati i baš nikada to nije prestao činiti. Njegova prva mladenačka literarna djela nastala su početkom Drugog svjetskog rata, kada je prekinuo studij zbog njemačke okupacije. Tada je prije svega nastojao puno čitati i pisati, a kako bi to mogao i kako bi izbjegao odvođenje na prisilni rad u Njemačku, u jesen 1940. godine počeo je raditi kao fizički radnik u kamenolomu. O tome svjedoči i jedna pjesma koju je napisao u to vrijeme i za koju sam kaže da mu se čini kako je puna ekspresivnosti, no o tome će još biti riječi.

Mnogi događaji iz tog razdoblja duboko su mu se usijecali u sjećanje, stoga će oni biti izvor inspiracije za veliki broj njegovih pjesama i pokoju dramu. Tako je bio svjedok eksplozije koja je ubila radnika te je i tome posvetio pjesmu, gledao je kako mu prijatelje odvođe u logore, živio je među radnicima koji su mu bili živa slika čovjeka, kojemu je kasnije posvetio cijeli svoj život.

“Svaki put kad susretnem fizičke radnike, ne mogu se oteti uvjerenju kako sam spoznao veliku ljubav u životu za vrijeme gotovo četverogodišnjeg rada u kamenolomu i tvornici. (...) A sjećam se svega kao da je bilo jučer. Ovo životno iskustvo, svi njegovi pozitivni aspekti i sva bijeda, te okrutnost deportacije poljskih sunarodnjaka u logore smrti, ostavilo je dubok trag u mom životu. Od tog je vremena tajna čovjeka ušla u moja razmišljanja te osjećaj nepokolebljive obveze da trebam braniti dostojanstvo svakog čovjeka.”⁶

⁵ *Ibid.*, str. 25.

⁶ *Ibid.* str. 31.

Slika takvog razmišljanja i poziva koji je osjećao odražava se najbolje u njegovim pjesmama i dramama. Nemoguće je napisati toliko jednostavna, a opet duboka i pronicljiva djela bez prethodnog iscrpnog razmišljanja i jakih unutarnjih doživljaja.

U tom je razdoblju bio i aktivni član tzv. Kazališta riječi, koje je utemeljio Mieczysław Kotlarczyk, Karolov prijatelj još iz predratnih dana. To je bilo vrlo smjelo, jer je kazalište djelovalo u konspiraciji i bilo kakav pogrešan korak značio bi odvođenje u koncentracijski logor. No, on je volio glumu, a prije svega je volio riječ te su mnogi mislili da je zauvijek našao svoj poziv. Danas znamo da su se mnogi u tome prevarili, jer je Karol usporedno s ljubavlju prema kazalištu osjetio još jednu snažniju ljubav – za Krista. Postalo mu je jasno da će njegov život ići jednim drugim smjerom, te je u jesen 1942. godine donio konačnu odluku stupanja u Krakovsku bogosloviju, koja je jednako tako djelovala u tajnosti. Nadbiskup metropolit u to je vrijeme smjestio bogosloviju u potkrovlje svoga dvora i tako je Karol mogao u tajnosti neometano nastaviti studij za čitavo vrijeme okupacije, ujedno radivši kao fizički radnik.

“Bilo mi je jasno kako me Krist poziva u svećeništvo. To mi nije bilo jasno u vrijeme polaganja mature – postupno mi se razjasnilo u razdoblju između smrti moga oca (veljača 1941) i jeseni 1942. U isto vrijeme, fizički radeći, istodobno sam nastavljaio – koliko je to bilo moguće u uvjetima okupacijskog terora – svoju ljubav prema književnosti, prije svega prema dramskoj književnosti. Svijest o svećeničkom pozivu kristalizirala se u svemu tome kao unutarnja činjenica, meni posve jasna i jednoznačna. Bilo mi je jasno čega se odričem kao i to k čemu mi je težiti ‘ne obazirući se natrag.’”⁷

Kada bi razmišljao o razdoblju Drugog svjetskog rata i svega što je tada vidio i doživio, često se znao pitati “zašto ne ja?” misleći na činjenicu da je bio pošteđen odvođenja u koncentracijski logor ili likvidiranja od strane neprijatelja. No, ubrzo je shvatio da je to sve imalo itekakvog smisla. Zaredio se za svećenika 1. studenog 1946. godine u privatnoj kapelici krakovskih biskupa. Nedugo zatim postao je kapelan u župi u Niegowiću, zatim je premješten u župu sv. Florijana u Krakovu kako bi tamo započeo katehizaciju i pastoralnu brigu za studente. Dvanaest godina nakon svećeničkog ređenja postao je biskup, a 30. prosinca 1963. godine imenovan je nadbiskupom Krakovske metropolije. Godine 1967. papa Pavao VI. proglašava ga

⁷ *Ibid.* str. 36.

kardinalom. Njega je posljednji put vidio 19. svibnja 1978. Nakon njegove smrti na mjesto Petrovog nasljednika izabran je Ivan Pavao I. i njegov pontifikat trajao je samo 33 dana. Na njegovo je mjesto 16. listopada 1978. godine izabran papa Ivan Pavao II., odnosno poljski kardinal Karol Wojtyła. Za taj slijed događaja i sam kaže:

“I što o sebi mogu reći ja, kojega je poslije trideset tri dana pontifikata Ivana Pavla I. zapalo, iz neobjašnjivih razloga Božje providnosti, poslije njega preuzeti naslijeđe i apostolske obveze na Stolici svetoga Petra 16. listopada 1978. godine? Što bih trebao reći ja, prvi papa koji nije Talijan nakon 455 godina, pozvan na Rimsku Stolicu? Što imam reći ja, Ivan Pavao II, prvi u povijesti Crkve i domovine papa Poljak, papa Slaven? (...) Neću zaboraviti riječi koje mi je 16. listopada – na dan svete Hedvige Šleske – uputio u trenutku dok se približavala odluka konklave: ‘Izaberu li te, molim te, ne dobijaj’. Time mi je puno pomogao Primas tisućljeća. Mogao sam odgovoriti na pitanje koje mi je postavljeno poslije izbora: ‘Prihvaćam’.

...Poslije izbora kardinal primas, Kardinal tisućljeća, rekao mi je: ‘Sada trebaš uvesti Crkvu u treće tisućljeće.’”⁸

Wojtylin pontifikat trajao je više od 26 godina. Umro je 2. travnja 2005. godine u Vatikanu. Cijeloga je života nastojao njegovati svoju ljubav za čovjeka i Boga, a ona je uvijek rađala novim književnim djelima. Nikada nije prestao pisati i nikada se nije odrekao ljubavi za književnošću. No, o tome će biti više riječi u sljedećim poglavljima.

⁸ *Ibid.* str. 123., 125.

4. WOJTYŁIN ODNOS PREMA UMJETNOSTI – *PISMO UMJETNICIMA*

Već je prethodno bilo naznačeno kako je Wojtyła bio očaran umjetnošću, prije svega kazalištem i književnošću. Još od malena čitao je djela velikih poljskih pisaca, a osobito je bio naklonjen Kamilu Cyprianu Norwidu, koji mu je po svome svjetonazoru nekako bio najbliži. Njegov odnos prema umjetnosti najbolje možemo vidjeti iz njegovih djela, prije svega pisma kojega je napisao umjetnicima diljem svijeta,⁹ a potom i njegovih biografija i autobiografija.

Mnogo je puta govorio kako se osjeća posebno povezano s umjetnicima upravo zbog iskustava koja sežu puno vremena unatrag i koja su, kako sam kaže, neizbrisivo obilježila njegov život. Umjetnost je za njega predstavljala osobit čovjekov poziv, privilegiju koja se mora iskoristiti i njegova je misao sezala toliko daleko da je tvrdio da je *Bog u život pozvao čovjeka, prenoseći mu zadaću da bude stvaratelj*.¹⁰ Dakle, za njega je umjetnost bila nešto esencijalno, duboko ukorijenjeno u čovjeka i samu njegovu bit, a umjetnici su imali poseban poziv koji nije smio biti oportunističan i egocentričan, naprotiv, morao je biti altruističan i u potpunosti služiti bližnjemu i svijetu. Povijest umjetnosti je ne samo povijest djela, već i povijest ljudi, stoga što umjetnik preko djela očituje i vlastitu osobnost, uvodi nas u vlastitu intimu i otkriva izvorni doprinos povijesti kulture.

S druge strane, Wojtyła je smatrao da umjetnik živi osobit odnos s ljepotom i to je talent kojega on mora umnožiti. Tu se čak poziva i na grčke filozofe, primjerice Platona, koji je tvrdio da se snaga Dobra sklonila u narav Lijepoga. Wojtyła je bio duboko uvjeren u to i smatrao je da svaki čovjek, osobito umjetnik, može vidjeti, štoviše, mora vidjeti ljepotu koju je onda dužan pretočiti u svoj rad, jer to je njegov izvorni poziv.

“Ovdje dodirujemo bitnu točku. Tko u sebi osjeća ovu vrstu božanske iskre, tj. umjetnički poziv – pjesnika, pisca, slikara, kipara, arhitekta, glazbenika, glumca... - u isto vrijeme osjeća obvezu da ne rasipa taj talent, već da ga razvija kako bi ga stavio u službu bližnjega i čitavoga čovječanstva.”¹¹

⁹ Ivan Pavao II. (1999) *Pismo Ivana Pavla II. umjetnicima*. Zagreb: Glas Koncila.

¹⁰ *Ibid.* str. 5.

¹¹ *Ibid.* str. 9.

Umjetnik je, prema tome, odgovoran za talent koji ima, jer on je tu da bi služio općem dobru, da bi donosio ljepotu, da bi ljudima davao uzvišenu sliku stvarnosti i na taj im način služio. On ne bi nikada trebao težiti ispraznoj slavi i vlastitom probitku, jer tu umjetnost prestaje. Ona je jednostavno način komunikacije, način prenošenja misli, vizija i osjećaja, ona obogaćuje, a ne osiromašuje, ona podučava, usmjerava, dakle ona je itekako djelotvorna. Prema Wojtyli, društvo treba umjetnike kao što treba znanstvenike, odgajatelje, tehničare, očeve, majke, jer čovječanstvo bez umjetnika je osiromašeno čovječanstvo; oni, kao i znanstvenici ili radnici, jamče razvoj osobe i društva.

“U širokomu kulturalnom području svakoga naroda umjetnici imaju svoje specifično mjesto. Upravo kada su poslušni svome nadahnuću u ostvarivanju uistinu vrijednih i lijepih djela, oni ne samo da obogaćuju kulturnu baštinu nacije i čitavoga čovječanstva, već vrše *stručnu društvenu službu* na korist općega dobra.

Različit poziv svakoga umjetnika, dok određuje *područje svoga služenja*, upućuje na *zadatke* koje treba prihvatiti, težak *rad* kojemu se treba podvrgnuti, *odgovornost* s kojom se treba suočiti. Umjetnik, svjestan svega toga, zna također da mora djelovati ne dopuštajući da pritom njime vlada traženje isprazne slave ili pomama za plitkom popularnošću, a još manje da njime ovlada proračunatost mogućega osobnog dobitka. Postoji, dakle, etika, postoji ‘duhovnost’ umjetničkoga služenja koja na svoj način doprinosi životu i preporodu pojedinoga naroda. Čini se da upravo na to smjera Cyprian Norwid kada kaže: ‘Ljepota je tu da bi oduševila za rad, / rad je tu radi uskrsnuća.’”¹²

Nije teško shvatiti kako se Wojtyła koristio umjetnošću da bi tumačio skrivena otajstva zbilje, da bi našao smisao u životu svakoga čovjeka. Već je prije bilo rečeno kako se osobito zanimao za čovjeka i ljudsko dostojanstvo, a često ga je i branio u vlastitim djelima. Također je nerijetko uzdizao i opisivao ljepotu, jer je smatrao da je ona vrlo potrebna čovjeku kako ne bi pao u očaj, ona je bila jezik koji je ujedinjavao naraštaje i narode, jedinstvena dodirna točka svih ljudi.

Sve ga je ovo dovelo do velike ljubavi prema književnosti, kazalištu i drugim umjetnostima. Ona je za njega bila gotovo jednako bitna kao i njegov pravi poziv, bolje rečeno,

¹² *Ibid.* str. 9./10.

nerazdruživa. Stoga će cijelo njegovo pisano stvaralaštvo počivati na ideji čovjeka i njegova dostojanstva, ljepote koju sadrži svaki ljudski život te Boga koji je stvoritelj i pokretač svega. Još kao svećenik, pa onda i kao Papa pozivao je umjetnike da se odazovu tome pozivu i da nikada ne prestanu stvarati i tako obogaćivati društvo i svijet. On sam nikada nije prestao stvarati pisana djela, a s glumom je, razumije se, prestao kad se zaređio za svećenika.

4.1. Kazalište u Wojtylinom životu

Kada govorimo konkretno o kazalištu i dramskoj umjetnosti, poznato nam je da su oni zauzimali značajnu ulogu u Wojtylinu životu. Za njega je kazalište bilo mjesto pročišćenja, ljepote i istine. Prisjetimo se da je još od dječaćkih dana pokazivao veliki interes za književnost, osobito za poljske romantičare i njihova djela, a kasnije je sudjelovao u predstavama i glumio u raznim kazalištima. Cilj ovog poglavlja je pokazati ulogu kazališta u cjelokupnom Wojtylinom životu i njegov utjecaj na književno stvaralaštvo.

4.1.1. Kazalište u Wadowicama

Poznato je već kako je Wojtyła odrastao u Wadowicama i kako je tamo prvi put došao u doticaj s poljskom literaturom i kazališnom umjetnošću. Već 1933. godine debitirao je na pozornici škole u izvedbi djela Jana Kochanowskog (*Pieśń świętojańska o Sobótce*), a 1935. glumio je u Sofoklovoj *Antigoni*. Godinu poslije glumio je u predstavi napravljenoj prema dramskom komadu Aleksandra Fredra *Ślub panieńskie*, a osim toga prijavio se i na recitatorsko natjecanje, gdje je osvojio drugo mjesto recitiravši Norwidovu pjesmu *Promethidion*. Tako je polako gradio svoju dramsku karijeru koja ga je iz Wadowica odvela do Krakova, gdje će uz Mieczysława Kotlarczyka stvoriti jedan potpuno novi kazališni stil, usavršivši tako svoje umijeće

pisanja i glumljenja. Ubrzo će otkriti da ga fascinira samo riječ, smatrat će je otajstvom i stoga će biti vrlo aktivan član novonastalog *Kazališta žive riječi*.

4.1.2. Rapsodijsko kazalište – Esej *O kazalištu riječi*

Povijest ovog kazališta seže u vrijeme Drugog svjetskog rata, kada je bila zabranjena svaka intelektualna i umjetnička djelatnost i kada se uništavalo sve što je imalo ikakve veze s kulturom i kulturnom baštinom. Začetnik ideje bio je Mieczysław Kotlarczyk, poljski glumac, redatelj i književni kritičar, koji se za vrijeme njemačke okupacije ilegalno našao u Krakovu. On se sa svojom ženom Sofijom uselio u Wojtyła's stan, gdje su svi skupa živjeli, pa su tako Wojtyła i Kotlarczyk mogli nastaviti razgovore o kazalištu i prihvatiti se njegove konkretne realizacije.

Susreti Kazališta (žive) riječi, kasnije Rapsodijskog kazališta, održavani su u sobici uz glasovir, u strogoj tajnosti i u uskom krugu znanaca koji su bili posebno zainteresirani za književnost. Bilo je neophodno skrivati te susrete, jer su u protivnom svi sudionici mogli završiti u koncentracijskom logoru. Tako je u drugoj polovici 1941. godine kazalište službeno započelo s djelovanjem, a susreti su se odvijali u skromnim uvjetima, bez bogatih dekoracijskih i scenografskih elemenata. Tako su se glumci mogli usredotočiti na ono bitno, na samu riječ, koja je bila glavni pokretač svega.

Upravo zbog toga to će kazalište odmah u počecima izgraditi svoj vlastiti i originalni stil, tzv. "rapsodičan stil", koji se smatrao dijelom kazališta riječi. Iako je riječ karakteristična za svaki oblik kazališta, ona se razlikuje prema položaju riječi u njima. Naime, za Wojtyła je riječ praelement kazališta. On razlikuje dvije osnovne funkcije riječi: riječ kao suakter zbivanja, pokreta, gesta i izdvojenu riječ, poput pjesme, koja je neovisna, samostojna i koja služi udomljavanju misli i prenošenju vizija. Upravo je ova druga funkcija riječi karakteristična za rapsodično kazalište i ona mu osigurava taj osobiti stil. O tome i sam Wojtyła kaže:

"Ovo izdvajanje riječi, koja čini osnovu rapsodične koncepcije kazališne umjetnosti, dovodi do plodnih posljedica. Razgranavaju se u raznim smjerovima. Ponajprije u pogledu sadržaja. U tom je smislu konzekventnom posljedicom prihvaćanja

riječi kao praelementa kazališne umjetnosti stanoviti karakteristični rapsodijski intelektualizam. Riječ kojom se, prije svega, objavljuje stanovite istine, stanovite ideje, stanovite strukture, a ne smatra je se poglavito pratiteljicom akcije – čini da rapsodijske predstave nemaju karakter u osnovi fabularni, već karakter, u principu, idejni.”¹³

U takvim predstavama ne može se, primjerice, naći uobičajene kazališne elemente kao što su fabula, zaplet, rasplet, komediografske potke, uobičajena popratna scenografija i kostimografija. U takvim su predstavama kostimografija i scenografija svedene na minimum, a sve što se nađe na sceni u službi je riječi. S druge strane, u njima uvijek nalazimo rapsodijski problem. On se direktno prenosi publici, dakle, ne prenosi se indirektno putem fabule ili nekakve akcije, nego se otvoreno, bez ikakvih sustezanja iznosi pred gledateljstvo. Ako fabula i postoji, ona se javlja na periferiji problema, ona ga vizualizira, ilustrira. Dakle, problem je taj koji ima glavnu ulogu u predstavi, on ‘igra’, pobuđuje osjećaje, uznemiruje i navodi na razmišljanje, traži rješenje i razumijevanje. Wojtyła to objašnjava na sljedeći način:

“Usporedbe radi možemo se pozvati na lektiru: ima ljudi koji čitajući napr. roman, slijede u njemu (s pomoću pamćenja) prije svega sadržaj, pojedinosti fabule, opise događaja i njihovu pozadinu, kao i tih koji nadasve zapažaju i slijede idejnu stranu djela, njegove probleme, način na koji su interpretirani i razrješavani, osvjetljavani i razrađivani. Ti drugi zaokupljeni su intelektualnom vizijom, apstraktnim elementima djela. A Teatr Rapsodyczny upravo tako odčitava stvari.”¹⁴

Otkrivanje same duhovne vizije autora i intelektualne strane djela karakteristika je Rapsodijskog kazališta. Nije to puki tradicionalizam, nego novi, otkrivački pristup scenskim djelima. Sukladno tome reduciraju se i kazališni elementi na sceni, a strogo je ograničena i upotreba gestikulacija i pokreta. Slušni dojmovi su u prvom planu, a sve geste, pokreti, mimika u službi su riječi, oni služe upotpunjavanju riječi, ispoljavanju misli. Nije ovdje riječ o pukom recitiranju kazališnih komada, nego o umjetničkom prenošenju ideja putem riječi, koju prate geste, glazba i realistične, škrte dekoracije. No, bitno je da ništa osim riječi nije u prvom planu,

¹³ Wojtyła, K. (1984) *Poezija, drame, eseji, esej O kazalištu riječi*. Izabrali Marek Skwarnicki i Milivoj Slaviček, urednici M. Slavček i Ivana Sor. Zagreb: Globus, str. 271.

¹⁴ *Ibid.* str. 272.

odnosno, da sve ostalo koristi riječi kako bi se prenijela na željeni način. Kako bi se to postiglo čak su i geste minimalne, a svaki pokret je u ritmu riječi, ne može se vidjeti nikakva neujednačenost, pretjeranost, sve je skladno i umjereno. To je, kako sam Wojtyła kaže, znak zrelosti same riječi. Važno je naglasti da je najadekvatniji pokret Rapsodijskog kazališta plesni pokret, upravo zbog svoje stilizirane, nenaturalističke karakteristike.

Što se tiče glumaca, oni nikada nisu glavni likovi, niti oni imaju osnovnu ulogu. Rečeno je da je u središtu djela problem. Glumac je u službi problema, dakle on ga prenosi, on je rapsod koji zapravo nosi problem. On nikada ne postaje sam lik niti ga kreira u scenskom smislu, jer često prestaje govoriti u prvom licu i počinje govoriti u trećem licu, govoreći upravo o danom liku.

Spomenimo ovdje još jednu bitnu karakteristiku Rapsodijskog kazališta. To je uloga zbora. Već je spomenuto kako glazba ima važnu ulogu u predstavama, ali ona i dalje samo služi riječi. No, to nije nebitna uloga, jer glazba vrlo često uzdiže riječ, čak do te mjere da se u točki gdje se spajaju zborovi i glazba dosežu vrhunske vrijednosti riječ, koje bez zbora i glazbe ne bi bile moguće.

Na kraju ćemo još reći da je ideja Rapsodijskog kazališta, koja je ostvarivana deset godina, u Poljskoj postala prihvaćena kao kazališna norma, a djelovanje kazališta postalo je gotovo potrebom. Rapsodijski stil prihvaćen je kao novi stil, karakterističan za Rapsodijsko kazalište, a mnogo se ljudi znalo zauzimati za njegovo reaktiviranje u Krakovu, na njegovu starom mjestu. Pod utjecajem ovog kazališta i pripadajućeg mu stila, Wojtyła će pisati i svoje drame. To ćemo jasno utvrditi u sljedećim poglavljima, gdje će biti analizirana neka njegova dramska djela. Stoga je bilo neophodno spomenuti i objasniti stil i načine djelovanja kazališta u kojemu je Wojtyła udario temelje za svoje daljnje umjetničko stvaranje.

5. DRAME KAROLA WOJTYŁE

Osim bavljenja glumom, Karol je i pisao vlastite drame. Iako je često puta naglašavano samo njegovo aktivno sudjelovanje u kazališnom životu ondašnjeg Krakova, ipak se mogu naći izvori koji govore o njegovom vlastitom književnom stvaralaštvu. Prije svog pontifikata Karol je mnogo pisao, a većina njegovih drama je sačuvana i prevedena, dok su neke ostale nepoznate široj javnosti. U 25 godina napisao je 6 drama. Drame koje tvore trilogiju i koje je mladi Karol prve napisao su *Job (Hiob)*, *David (Dawid – 1939.)* i *Jeremia (Jeremiasz)*, a nastale su oko 1940. godine, nedugo nakon početka Drugog svjetskog rata. Tekst drame *David* nestao je i ne postoji nijedan primjerak, o njoj saznajemo iz Wojtyłinih pisama Mieczysławu Kotlarczyku napisanih 28. prosinca 1939. godine. Tekst je dijelom biblijski, no zapravo se odnosi na povijest Poljske. U ostalim dvjema dramama Wojtyła se referira na starozavjetne priče o Jobu i proroku Jeremiji, razrađujući tako tematiku ljudske patnje, potlačenosti i trpljenja čovjeka i cijele nacije te povjerenja u Boga koji sve vodi i na sve misli, čak i kada se to ne može iščitati iz trenutnih okolnosti.

Njegova prva drama nakon trilogije je *Brat našega Boga (Brat naszego Boga)*. Prva verzija drame nastala je 1944. godine, a konačna, druga verzija, nastala je 1950. godine. U njoj Wojtyła progovara o služenju bližnjima i potrebnima, o odricanju od svog života kako bi ga se moglo dati drugima. Zatim je 1960. napisao dramu *Pred zlatarnicom (Przed sklepem jubilera)* koja govori o braku i ljudskim odnosima, a zadnja njegova drama *Isijavanje očinstva (Promienianie ojcostwa)*, koju je sam Wojtyła nazvao misterijem, nastala je 1964. godine i u njoj se razrađuje problem očinstva, majčinstva, ljudske egzistencije te nesebičnog davanja drugima. To su njegove tri najveće drame, koje su nemalo puta prikazivane na daskama europskih i svjetskih kazališta, uključujući i neka hrvatska, a prema tekstu pojedinih drama snimljeni su i filmovi. U ovom radu analizirat će se dvije njegove drame, *Pred zlatarnicom* i *Brat našega Boga*.

5.1. Pred zlatarnicom

Drama *Pred zlatarnicom* najpoznatija je Wojtyła's drama. Nastala je u razdoblju Wojtyła's dubokih razmišljanja o dostojanstvu osobe, uzvišenosti sakramenta braka, njegovoj prirodi i potrebi svakog čovjeka za afirmacijom i ljubavlju. Stoga je ova drama plod takvih razmišljanja, a često se spominje da je nadopunjuje filozofsko - etička studija *Ljubav i odgovornost (Miłość i odpowiedzialność)*, čije je prvo izdanje ponuđeno javnosti 1960. godine, upravo kad je izdana i ova drama.

Dakle, godine 1960. drama je objavljena u prosinačkom izdanju mjesečnika *Znak*, pod pseudonimom A. Jawień. Bila je to jedina njegova drama tiskana prije izbora za Papu. Čitajući je, lako je primijetiti kako Wojtyła nije toliko htio stvoriti čisti kazališni komad, koliko je u toj formi htio prenijeti neke temeljne misli i ideje. Drama će tek godinama kasnije biti prikazivana u kazalištima diljem svijeta.

5.1.1. Nastajanje i priroda drame

U vrijeme nastanka drame Karol je već bio svećenik i bavio se dušobrižničkim radom. Oko sebe je okupljao studente i radničku mladež i često je s njima vodio razgovore o hodaњу, braku, osnutku obitelji, a oni su mu postavljali pitanja i tražili odgovore za rješenje svojih problema s kojima su se na tome putu susretali. Stoga je Karol mnogo promišljao o činjenicama kao što su ljubav i brak te nalazio odgovore na ta uvijek aktualna pitanja. Drama *Pred zlatarnicom* plod je takvih razgovora i dubokih promišljanja mladog Wojtyły. Prije svega, on je htio odgovoriti na goruće probleme koji su se javljali kao učestala pitanja u njegovoj dušobrižničkoj službi, a s druge strane htio je svima ponuditi sažetu bit braka, ljubavi i obiteljskog života. Svoju ljubav za pisanjem iskoristio je tako što je stvorio dramu u kojoj je iznio sve bitne teze i činjenice koje su duboko ukorijenjene u bit svakog čovjeka. O tome u svojoj studiji govori i prof. teolog Jan Machniak:

“Drama je plod dugogodišnjeg promišljanja vlč. Karola Wojtyły o pitanju braka i obitelji; pogledi Karola Wojtyły izneseni u drami suočavaju se s iskustvima studenata koji su sudjelovali u Wojtyłinoj molitvenoj grupi koju je on vodio u crkvi Sv. Florijana u Krakovu. Studenti koji su mu kasnije postali prijatelji u mnogim su prilikama molili svoga zaštitnika da rasprave pitanja braka – jer su se i oni sami, stupajući u brak i osnivajući obitelji – morali suočiti s problemima povezanim s ljubavlju, s podizanjem bračne zajednice i življenjem u njoj.”¹⁵

Stoga će se Wojtyła poslužiti trima parovima kako bi prikazao višedimenzijalnost ljudskog poimanja ljubavi i zajedništva, žrtve, patnje i radosti. Parovi su izmišljeni, no oblikuju ih stvarni problemi i životne situacije u kojima se nalaze i kroz koje je Wojtyła sa svojim prijateljima često prolazio.

Drama nosi naslov *Pred zlatarnicom* koji je, vidjet ćemo kasnije, vrlo simboličan. No, Wojtyła je tom naslovu dodao i podnaslov *Meditacija o sakramentu braka koja kadšto prelazi u dramu* (*Medytacja o sakramencie małżeństwa przechodząca chwilami w dramat*), što zapravo otkriva i samu narav drame. Ona se sastoji od tri čina, od kojih svaki prikazuje život jednog para. U prvom činu Teresa i Andrzej progovaraju o svojim zarukama i kasnije o braku, a čin nosi naslov *Signal*. Drugi čin *Zaručnik* govori o ranjenom braku između Anne i Stefana, dok treći čin *Djeca* (*Monika i Krzysztof*) donosi ljubavnu priču djece prethodna dva para. U drami se, osim glavnih likova, pojavljuju i Zlatar, zatim Adam, Zaručnik, Zbor, Slučajni Sugovornik i Netko.

5.1.2. Likovi u drami i međuodnosi

U tri čina od kojih se sastoji drama, pojavljuje se svega jedanaest likova ne računajući Zbor. To su tri bračna para i samostalni likovi koji se pojavljuju u drami kako bi progovarali iz

¹⁵ Machniak, J. (2012) *Bóg i człowiek w poezjach Karola Wojtyły – Jana Pawła II*. URL: <http://www.janmachniak.pl/index.php/my-lectures/58-god-and-man-in-the-poetry-of-karol-wojtya-john-paul-ii-chapter-v>

trećeg lica i tako davali moralnu pouku glumcima, pa tako i gledateljima. Životi svake osobe u drami neobično su isprepleteni, stoga je bitno objasniti ulogu svakog lika, odnosno para u drami.

5.1.2.1. Teresa i Andrzej

Prvi braćni par koji nam drama predstavlja su Teresa i Andrzej. Njihov put pratimo od zaruka, koje nam već na samom početku objavljuje Teresa i to u sadašnjem vremenu. Samim time gledatelj je odmah uvučen u njihovu ljubavnu zbilju, može aktivno sudjelovati u njoj iako se radi o monologu u kojem Teresa iznosi djelić svoga života i trenutne stvarnosti.

“Andrzej wybrał mnie i poprosił o moją rękę. / Stało się to dziś między godziną piątą a szóstą po południu. / Dokładnie nie pamiętam, nie zdążyłam spojrzeć na zegarek / ani też dostrzec godziny na wieży starego ratusza. / W takich momentach nie sprawdza się godziny, / momenty takie wyrastają w człowieku ponad czas. / Ale nawet gdybym pamiętała, że trzeba spojrzeć na zegar ratusza, / Nie mogłabym tego uczynić, musiałabym bowiem / Patrzeć ponad głowę Andrzeja. / Szliśmy właśnie prawą stroną rynku, gdy Andrzej odwrócił się i rzekł: / ‘czy chcesz być moją towarzyszką życia?’ / Tak powiedział. Nie powiedział: czy zechcesz być moją żoną, / ale: moją towarzyszką życia. / Było więc przemyślane to, co zamierzał powiedzieć. / Mówił to zaś patrząc przed siebie, jakby się lękał wówczas / czytać w moich oczach, a równocześnie jakby chciał zaznaczyć, / że przed nami jest jakaś droga, której kresu nie widać / jest lub przynajmniej może być, jeśli na jego prośbę ja odpowiem „tak”.¹⁶

Teresa detaljno opisuje trenutak svojih zaruka i tako daje do znanja da joj je taj trenutak vrlo bitan. Iscrpan je opis kretnji, mjesta na kojem ju je Andrzej zaprosio, vremena u kojem su se zaruke dogodile i njezinih osjećaja. Teresa se odmah otvara, osim vlastitih razmišljanja o tom događaju, ona iznosi i osjećaje koji su se pojavljivali u njoj, ali i razmišljanja o Andrzejevim osjećajima koji mora da su bili u njemu u trenutku kada je kleknuo pred nju. Ona ga poznaje, ne

¹⁶ Wojtyła, K., *Przed sklepem jubilera*, internet izdanje. Str. 2., URL: http://chomikuj.pl/lucina/w+ho*c5*82dzie+dla+JANA+PAW*c5*81A+II+-+pokolenie+JP2/Karol+Wojty*c5*82a+-+Przed+Sklepem+Jubilera,86438871.pdf

govori to, ali nemoguće je ne primijetiti kako ga razumije i s kakvom lakoćom objašnjava sve što je on rekao i napravio. Njih se dvoje razumiju, teže istom i oboje se usuđuju na taj korak. Wojtyła koristi jednostavan jezik, blizak svakom čovjeku, nije mu stalo do velikih promišljanja, on zapravo želi gledateljstvu ponuditi otvorene i jednostavne osjećaje, to jest jednostavnu sliku jedne ljubavne stvarnosti. Piše u stihu, što podsjeća na stare grčke tragedije, no njegov stil nemalo puta prelazi u prozu. Zanimljivo je kako pisac stavlja naglasak na neke sintagme koje se pojavljuju u tekstu i to čini upravo putem likova, ne skrećući s biti i ne prekidajući pritom tijek govora lika. Tako, na primjer, naglašava rečenicu “želiš li biti mojom pratiteljicom života?”, iako to možda izgleda nebitno u cijeloj priči koju nam iznosi Teresin lik. No, Wojtyła je bitna ta rečenica. On je ponavlja kako bi objasnio da zaruke nisu nekakav hir ili mladenačka želja, nego nešto puno dublje. Za njega brak predstavlja čovjekov poziv koji nije nimalo lak, jer traje čitav život i zahtjeva ustrajnu borbu i neraskidivo partnerstvo. Supružnici su pratitelji međusobnih života, oni su pozvani na cjeloživotnu borbu, stoga se ta odluka nikada ne bi smjela donositi olako. Već na samom početku, iz ovih prvih Teresinih rečenica, može se naslutiti zašto je Wojtyła ovoj drami dao podnaslov *Meditacija o sakramentu braka koja kadšto prelazi u dramu*.

Radi se ovdje o dubokim promišljanjima i sveobuhvatnim shvaćanjima braka kao sakramenta. To nam odaje i Teresin monolog koji se nastavlja na ovaj prethodni:

“Odpowiedziałam „tak” – nie od razu, / ale po upływie kilku minut, / a jednak nie mogło być w ciągu tych minut żadnej refleksji, / nie mogło też być żadnej walki motywów. / Odpowiedź więc była prawie że zdeterminowana. / Wiedzieliśmy oboje, że sięga w całą przeszłość / i wychyla się w przyszłość daleko, / że zanurza się w naszym istnieniu jak czołmo tkackie, / aby uchwycić ten główny wątek, co decyduje o wzorze tkaniny. / Pamiętam, że Andrzej nie od razu zwrócił ku mnie wzrok, / ale dość długo patrzył przed siebie, jakby wpatrywał się / w tę drogę, która jest przed nami.”¹⁷

Njih oboje shvaćaju važnost braka i svjesni su puta koji ih čeka. To je nepregledan put, pun pitanja i nedoumice, ali oni su toga svjesni i spremni su skočiti u nepoznato, jer je to jedina stvarnost u kojoj se njih dvoje vide zajedno, jedina stvarnost koja za njih ima smisla.

¹⁷ *Ibid.* str. 2.

Nakon Terese na scenu stupa Andrzej, njezin zaručnik, i počinje govoriti o svome životu u kojemu je tražio ženu kojoj može pripadati, s kojom može izgraditi zajednički život i nadići vlastito “ja”. Govori kako se htio maknuti od čula i nadići vlastito tijelo, kako bi pobijedio sebe i došao do onog bitnog – do iskrenog sebedarja.

“Nie poddawałem się tylko wrażeniu i urokowi zmysłów, / bo wiem, że wówczas naprawdę nie wyszedłbym z mego „ja” / i nie dotarł do drugiej osoby – ale tu był właśnie wysiłek.”¹⁸

Andrzej je muškarac i drugačije razmišlja od Terese, no oni ipak streme istome. Wojtyła jasno naznačuje tu razliku mijenjajući način izražavanja i razmišljanja, dajući tako svakom liku njegovu vlastitu osobnost, odnosno dajući temeljnoj ideji njezinu višedimenzionalnost. Navedeni primjeri služe da bi se shvatila Wojtyła namjera. Naime, cijeli je tekst isprepleten raznim emocijama i razmišljanjima likova, no sve je u službi jednog – objašnjenja sakramenta braka.

Teresa i Andrzej su sretan par, vole se i shvaćaju ljubav i brak kao svoj životni poziv. No njihov brak traje samo dvije godine, jer Andrzej ubrzo pogiba u ratu i Teresa ostaje sama. To saznajemo u sljedećim činovima, kada se isprepletene sudbine likova otkrivaju pred našim očima. Dakle, prvi čin govori o sretnom bračnom paru, njihovom putu od hodanja do braka i roditeljstva, Wojtyła majstorski iznosi svoja filozofska razmišljanja izlažući ih gledatelju tako jednostavno, neupakirano, naprosto svima shvatljivo. Velike istine i duboka razmišljanja uspio je izraziti u jednostavnim stihovima, što ovom djelu daje veliki, nažalost nezapažen značaj u poljskoj književnosti.

5.1.2.2. Anna i Stefan

¹⁸ *Ibid.* str. 3.

Drugi bračni par s kojime nas Wojtyła upoznaje u drugom činu jesu Anna i Stefan. Ovaj čin simbolično nosi naziv *Zaručnik*. Naime, Anna i Stefan su u nesretnom braku, u braku koji je izgubio svaki smisao i nijedno od njih ne osjeća polet ili žar da išta popravi. Anna je duboko ranjena Stefanovim ponašanjem, dok Stefan ostaje sasvim ravnodušan na sve što mu Anna govori. Ovdje se Wojtyła dotiče teme uništenog braka, uzroka uništenja i, na kraju, posljedica takvog braka. No, još uvijek profilira likove na način da oni iznose svoje unutarnje patnje, na sceni se ne događa ništa, likovi stoje i gledatelju prenose svoj unutarnji svijet u punini. Drugi čin je u početku pisan stihom, što podsjeća na monodrame, jer likovi stoje sami na sceni i izgovaraju tekst koji otkriva njihovo unutarnje stanje. No, to nije puko recitiranje osjećaja, Wojtyła to uzdiže na jednu višu dimenziju, daje riječi potpuniji smisao i uvodi gledatelja u problem na vrlo neobičan i jednostavan način. Iz Anninog teksta koji slijedi, može se jasno vidjeti kako Wojtyła putem likova poziva gledatelja da aktivno sudjeluje u problemu, da promišlja, da proživljava stanje u kojem se nalazi ovaj bračni par.

“Czy naprawdę doznałam zawodu i rozczarowania? / Może to tylko zwyczajny bieg rzeczy / zdeterminowany historią dwojga ludzi? / Tak właśnie usiłuje to wytłumaczyć Stefan, / wyznałam mu bowiem natychmiast / pierwszy żal, jaki we mnie narósł. / Stefan słuchał, ale nie odczułam, / aby przejął się tym, co mówiłam. / O to żal jeszcze się powiększył. / Już mnie nie kocha – musiałam pomyśleć – / skoro nie reaguje na mój smutek. / Nie mogłam się z tym pogodzić / i nie mogłam też temu zaradzić, / że zaczęło się tworzyć pęknięcie: / (brzegi jego zrazu stały w miejscu, / lada chwila mogły się rozsunąć / jeszcze bardziej – / w każdym razie nie czułam, / by się znów zbliżały do siebie). / Stefan jakby przestał być we mnie. / Czy ja w nim także być przestałam? / Czy tylko miałam poczucie, / że istnieję teraz tylko w sobie? / Jakże było mi zrazu obco / w sobie samej! / Jakbym już odwykła od ścian mego wnętrza – / tak bardzo były one pełne Stefana, / że bez niego wydawały się puste. / Czyż nie jest to rzeczą zbyt straszną / tak skazywać ściany swego wnętrza / na jednego tylko mieszkańca, / który może wydziedziczyć mnie samą / i jakoś pozbawić w nim miejsca!”¹⁹

¹⁹ *Ibid.* str. 15., 16.

Wojtyła je u ovim stihovima gotovo napravio presjek ženske misli. Razumio je kako se mora osjećati jedna žena u propalom braku, u kojem muškarac više ne pokazuje nikakve osjećaje ni zanimanje za vlastitu ženu. Umio je ponirati u dubinu ljudske misli i izroniti ono esencijalno.

Anna je htjela da joj Stefan povije rane, da ih to približi, da se spase, no on to tako nije vidio niti mu je bilo stalo do borbe, iako je svjestan situacije. Stoga Anna utjehu želi naći u drugome muškarcu, nadajući se da će taj drugi oživjeti sve što je u njoj odavno bilo mrtvo. Tek na samome kraju Stefan pristupa Anni s riječima kajanja:

“W tym momencie też – po raz pierwszy od wielu lat – odczułem potrzebę powiedzenia czegoś takiego, w czym otworzy się cała moja dusza, powiedzenia tego właśnie do Anny (było to jakby próba samooskarżenia, a może jeszcze bardziej próba rozłożenia winy na nas dwoje – –)

W każdym razie podszedłem do niej i położyłem jej na ramieniu rękę (czego nie uczyniłem już dawno, dawno). Powiedziałem przy tym takie słowa: Jaka szkoda, żeśmy od tylu lat nie czuli się dwojgiem dzieci. Anno, Anno, jak wiele straciliśmy przez to!”²⁰

Oboje postaju svjesni da su potratili svoje živote i da su bježali od borbe koja bi im zapravo donijela radost, a ne patnju. Wojtyła nastoji pokazati kako se za ljubav čovjek odlučuje, ona mu ne dolazi sama i ne prate je emocije. Ljubav je za njega sve ono što nije ugodno, za što se mora boriti, u što se treba davati cijelim bićem, jer inače nestane. Na ovom je paru htio pokazao svu tragediju ljudskih života koja nastaje kada se očekuje od drugoga da podnese svu žrtvu, kad se očekuje da drugi popravi stvar, da prvi pristupi, da se sam bori i izbori. Tragedija nastaje kada se očekuje da svako djelovanje prate osjećaji, jer ljubav tako ne funkcionira. To je najviša filozofska misao ovog djela – boriti se za ljubav, jer ona ne opstaje bez žrtve.

5.1.2.3. Monika i Krzysztof

Treći par je ključan za povezivanje cijele drame u cjelinu, Monika i Krzysztof su poveznica koja sjedinjuje živote prethodnih parova i prenosi gledatelju stvarnost koja nastaje iz

²⁰ *Ibid.* 41. str.

uspješnih, odnosno neuspješnih brakova. Krzysztof je sin Terese i Andrzeja, još kao dijete ostao je bez oca i cijeli život živi s majkom, a očinsku figuru majka mu nadoknađuje pričama o njegovu ocu koji je poginuo u ratu. Teresa i dalje voli Andrzeja i svome sinu prenosi tu ljubav i ucjepljuje u njega lijepu sliku oca. Monika je kći Anne i Stefana koji imaju nesretan brak i Monika trpi strašne posljedice jednog takvog odnosa. Ona je zatvorena, osjetljiva i plašljiva, boji se života i budućnosti, boji se onoga što bi joj brak s Krzysztofom mogao donijeti i to Wojtyła u zadnjem činu nastoji jasno obrazložiti.

“Twój ojciec odszedł i poległ, a przecież została jedność / – ty byłeś jej rzecznikiem, miłość na ciebie przeszła. / U mnie rodzice żyją jak dwoje obcych ludzi, / nie ma jedności takiej, o jakiej musi się marzyć, / kiedy się życie we dwoje chce przyjąć, a także chce dać. / Czy to nie będzie pomyłka, mój drogi, czy to nie minie? / Czy kiedyś nie odejdiesz tak samo, jak mój ojciec, / który jest w domu obcy – czy ja nie odejdę jak matka, / która stała się obca? Czy ludzka miłość w ogóle / zdolna do tego, by przetrwać całe istnienie człowieka? / Więc to, co mnie teraz przenika, to jest uczucie miłości / – ale przenika mnie także jakieś uczucie przyszłości, / a to jest lęk.”²¹

Na kraju se ipak odlučuju na taj korak, Monika pristaje biti Krzysztofom ženom, jer taj je poziv veći od nje same. Wojtyła na tom mladom paru zapravo pokazuje žudnju svakog čovjeka da bude voljen, da voli, da se nekome bezuvjetno da i da proživi život uz samo jednu osobu. Bitan je taj trenutak Monikinog odabira, jer ona ima ružnu sliku braka, njoj je on traumatičan i hlađan, ali ipak se nada da ljubav može spasiti one ruševine koje se nalaze u njoj. Stoga se ohrabruje i uranja u tu stvarnost gdje, kako kaže, počinje živjeti u drugom čovjeku, njeno bivstvovanje se mijenja i ne postoji više ona sama, jedincata, nego postoji jedino u odnosu sa svojim suprugom. “Ja” se mijenja u “mi” i njih dvoje su toga itekako svjesni. Oblikujući i taj par u svojoj drami Wojtyła je zaokružio pitanja braka, odnosa, obitelji, roditeljstva i svih uspona i padova vezanih za taj konkretan put.

²¹ *Ibid.* str. 32.

5.1.2.4. Adam

U djelu se često pojavljuje lik Adama, osobe koja se na neobične načine pojavljuje u životima ostalih likova. Mogli bismo čak reći da je on i naintrigantniji lik ove drame, jer njegova je uloga u djelu neophodna, iako on ni s jednim likom nije u definiranom odnosu. On samo izražava želje i misli ostalih likova, a u pojedinim dijelovima drame neposredno im se obraća, pokušavajući im prenijeti objektivnu istinu. Naime, on nije oženjen i nema vlastitu obitelj, stoga situacije može sagledati s udaljenosti i potpuno nepristrano.

Promatrajući lik Adama na takav način nije teško ustvrditi da on predstavlja poglede samoga Wojtyły. Preko njega autor izražava svoje mišljenje, prenosi vlastite ideje i zaključke, iznosi moralne dileme i nudi rješenje u zamršenim i diskutabilnim situacijama. Tako, na primjer, Anni savjetuje da ne prevari muža, zadržavajući je da ne uđe u auto neznanca. U drugom činu ne otkriva se odmah njegovo ime, nego ga autor karakterizira kao “Slučajnog Sugovornika”. Tek kada saznajemo da je razgovarao s Annom, on dobiva svoje ime, i to ne obično ime, nego upravo ime Adam.²² O njemu u drami Anna kaže sljedeće:

“Tamten człowiek słuchał mnie w skupieniu. / Nie znałam jego imienia i nazwiska. / On też mnie o moje nie pytał. / Jednak w pewnym momencie / powiedział ‘Anno’ (wymienił więc moje imię) / ‘jakżeś bardzo do mnie podobna / – i ty, a także i Stefan, / jesteście podobni oboje. / A moje imię jest Adam’.”²³

Adam je čovjek kojemu su svi ljudi slični, on ih u ovoj drami povezuje, pokušavajući im prenijeti smisao braka, smisao patnje i, na koncu, smisao ljubavi. Sjetimo se kako je Wojtyła uložio mnoge godine u rad s mladima, pokušavajući im prenijeti iste ove spoznaje i smjernice. Bilo mu je stalo do ljudske ljubavi, stoga i u ovoj drami stvara lik putem kojega prenosi te iste poruke.

U ovom činu autor aludira na novozavjetnu prispodobu o deset djevica, koje su čekale dolazak zaručnika. Adam je izriče u kontekstu Anninog braka koji je pred propašću. Govori joj kako mora mudro čekati Zaručnika, jer On će sigurno doći, pa ne bi bilo dobro da zaspe. Adam

²² Adam (heb.): “čovjek”; vjerojatno u vezi s heb. *adamah* “zemlja”, ili akademskim *adamu* “stvoriti”

²³ *Ibid.* str. 11.

ju je došao trgnuti iz noćne more u kojoj živi i probuditi je za novu ljubav koja se još uvijek može roditi u njoj. Želi da bude budna za ljubav, da shvati da već ima muškarca kojemu pripada, a to je Stefan. Autor se često koristi teološkim istinama o braku i ljudskoj i Božjoj ljubavi, koje izgovara na usta likova.

Ništa se u djelu ne događa slučajno, pa ni sam susret Anne i Adama koji dovodi do ključnog dijela u drami, a to je dio u kojemu sam Adam govori kako iznad svake ljudske ljubavi postoji jedna sveobuhvatna Ljubav. To je Wojtyła istina koja povezuje sva njegova djela. Bez te Ljubavi autoru ništa nema smisla i sve poprima tragične obrise. Na koncu svake naše potrage za ljudskom ljubavlju i naklonošću stoji želja za najvišom Ljubavlju od svih, a to je Bog.

“On czeka właściwie wciąż. Wciąż żyje w oczekiwaniu. Widzisz – tylko to jest jakby po drugiej stronie tych różnych miłości, bez których człowiek nie może żyć. O, choćby na przykład ty. Nie możesz żyć bez miłości. Widziałem z daleka, jak szłaś tą ulicą i próbowałaś wzbudzić dla siebie zainteresowanie. Prawie że słyszałem twoją duszę. Wołałaś z rozpaczą o miłość, której nie masz. Szukałaś kogoś, kto by cię wziął za rękę, przygarnął... Ach, Anno, jak mam ci tego dowieść, że po drugiej stronie wszystkich tych naszych miłości, które wypełniają nam życie – – jest Miłość! Oblubieniec idzie tą ulicą i chodzi każdą z ulic! Jakże mam ci dowieść tego, że jesteś oblubienicą. Trzeba by teraz przebić jakąś warstwę twojej duszy, tak jak przebija się warstwę poszycia i gleby poszukując źródła wody pośród zieleni lasu. Słyszałaśbyś wtedy, jak mówi: umiłowana, nie wiesz, jak bardzo należysz do mnie, jak bardzo jesteś własnością mojej miłości i mego cierpienia – bo ‘miłować’ znaczy dawać życie poprzez śmierć, ‘miłować’ znaczy wytryskiwać źródłem wody żywej w głębinach duszy, która się pali lub tli, a spłonąć nie może. Ach, płomień i źródło! Nie czujesz źródła, a płomień cię trawi. Prawda?’”²⁴

Adam je, dakle, osoba u kojoj svi ostali likovi ogledaju svoj život i smisao. On nas, nadalje, upućuje na još jedan važan lik u drami.

²⁴ *Ibid.* str. 15.

5.1.2.5. Zlatar

Jedini lik u drami koji se nikada ne pojavljuje na sceni je Zlatar. O njemu saznajemo iz priča drugih likova, koji su ga posjetili u zlatarnici kako bi kupili ili prodali svoje vjenčano prstenje. Naizgled nebitan lik poprima vrlo bitnu ulogu u drami – on predstavlja Božju Providnost, pravednog Suca koji rješava moralne dvojbe, čita u ljudskim srcima i iznosi im istinu o njima samima. Možemo ga shvatiti i kao glas savjesti koji likovima progovara i koji im nastoji pomoći u njihovim patnjama i problemima, navodeći ih da čine dobro i podsjećajući ih na njihove bračne dužnosti i zavjete koje su dali.

Tako Anna dolazi u zlatarnicu kako bi prodala svoj prsten, no Zlatar ga odbija govoreći kako on nema vrijednost, jer nije u paru. Dakle, on važe ljubav, cijelu ljudsku osobu i stoga jedan prsten nema težinu. Autor je tu izrekao svu dubinu ljudskog braka, otajstva koje veže dvije osobe u jedno nerazdruživo tijelo, koje kao jedinka nema vrijednost cjeline. Anna sama govori o tom neobičnom susretu, koji ju je ostavio posramljenu:

“Więc tym razem zdecydowałam się wstąpić. / Jubiler obejrzał robotę, warzył pierścień / długo w palcach i spoglądał / mi w oczy. Przez chwilę czytał / wypisaną wewnątrz obrączki / datę naszego ślubu. / znów patrzył w moje oczy. kładł na wagę... / potem powiedział: „Obrączka ta nic nie waży, / waga stale wskazuje zero / i nie mogę wydobyć z niej / ani jednego miligrama. / Widocznie mąż pani żyje – / wtedy żadna obrączka z osobna / nic nie waży – ważą tylko obie. / Moja waga jubilerska / ma tę właściwość, / że nie odważa metalu, / lecz cały byt człowieka i los”. / Odebrałam pierścień zawstydzona / i bez słowa już wyszłam ze sklepu / – myślę jednak, że on patrzył za mną. / Od tego czasu wracałam do domu inną drogą. / Dopiero dzisiaj znów... sklep jednakże zastałam zamknięty.”²⁵

Tako je Zlatar još jedan lik u drami koji likovima prenosi moralnu istinu i nastoji ih uputiti na ispravan put.

²⁵ *Ibid.* str. 10./11.

5.1.2.6. Zbor

Zbor u drami nerijetko podsjeća na kor u grčkim tragedijama. On komentira događaje i postupke likova ne uplićući se direktno u sam tijek drame. U prvom slučaju, prisustvuje ceremoniji vjenčanja i komentira sve događaje i promišlja o otajstvu sjedinjenja dviju osoba i mogućim problemima i opasnostima koje se mogu pojaviti. U drugom slučaju, Zbor se osvrće na temu pripreme za brak i raspravlja o prisposobi o deset djevica koje čekaju Zaručnika. Često ponavljajući naglašava neke misli i rečenice likova, koje bi gledatelji trebali posebno zapaziti i upamtiti, stoga on u drami ima ulogu moralnog kritičara i komentatora likova i njihovih postupaka.

5.2. Forma drame

Ova se drama razlikuje od ostalih Wojtylinih drama, ali i od drama kao književne vrste, po svome osobitom stilu pisanja. Naime, većinom je pisana u stihovima, koji tvore monologe likova te tako sama drama u biti podsjeća na monodramu, jer likovi stoje na sceni i izgovaraju svoj tekst. Na nekim dijelovima drama prelazi u prozu, a to se obično događa kada se prepričava nekakva radnja ili mjesto na kojem stoje likovi ili kada likovi čitaju pisma drugih likova koji se pojavljuju u drami. S druge strane, stil Zbora razlikuje se od ostatka drame svojim neposrednim poetskim rečenicama i kratkim stihovima. Stoga možemo zaključiti da je drama pisana različitim stilovima, što joj daje osobitu vrijednost i neobičnost, no i dalje ispunjava formalne zahtjeve toga književnog roda. Što se tiče same kompozicije drame, ona je jasna. Sastoji se od tri čina (Signali, Zaručnik i Djeca) od kojih je svaki podijeljen na pet ili šest prizora koji su označeni brojevima. Važno je naglasiti i kako u ovom djelu nema jedinstva mjesta, vremena i radnje, jedino jedinstvo koje povezuje cijelu dramu je sama ideja koja se provlači kroz sva tri čina – ideja braka i ljudske ljubavi. Ono što u ovoj drami isto nedostaje, a karakteristika je te književne vrste, su didaskalije, koje bi govorile gdje tko ima stajati i kako izgleda scenografija ili kostimografija. Nedostatak didaskalija opravdava činjenica da se ne radi o klasičnoj drami u kojoj se naglasak stavlja na

radnju i izgled scene, nego pred sobom imamo dramu koja prije svega naglasak stavlja na riječ, odnosno samu ideju. Logičan slijed je da ne postoji nikakva posebna scenografija ni kostimografija. Drama je toga lišena, isto kao što je lišena konkretne radnje, koja bi u ovom slučaju micala fokus s ideje koju je autor htio prenijeti gledateljima. Stoga se cijela drama temelji prije svega na tekstu, na izgovoru teksta ili njegovu čitanju (pisma). Radnja ne postoji kao takva, a cijela drama je „nadpovijesna“ odnosno u njoj nema stvarnog vremena. Likovi pričaju u budućem, prošlom i sadašnjem vremenu, dakle vrijeme ovdje ne postoji i apsolutno je nebitno.

Pred zlatarnicom je inovativna lirska drama koja uključuje pojedine prozne dijelove. Napisana je u rapsodijskom stilu, gdje se cijela radnja zbiva unutar samih likova. Mnogi su kritičari, kao primjerice Ciechowicz, prije priznali podnaslov „meditacija“ kao realnu odrednicu ovoga djela, jer kako kažu, sva drama ovdje događa se unutar samih likova. Ona je ujedno i antropologijska, filozofska i psihološka drama, ali ovdje to nije tema, stoga neće biti riječi o tome.

5.3. Brat Našega Boga

Druga drama u trilogiji Karola Wojtyły je drama *Brat našega Boga*. Kronološki je nastala prva (1949./50.) i po mnogočemu se razlikuje od drame *Pred zlatarnicom*, iako obje pripadaju rapsodijskom kazališnom i književnom stilu. Prva verzija napisana 1944. godine to jasno pokazuje – likovi nemaju imena, dijalozi su nedorađeni i nema radnje. Nakon završetka druge verzije (1950.) sam Karol je rekao da je ova drama pokušaj prodiranja u ljudsku nutrinu, gdje leži ono nedostupno i nevidljivo. Bio je uvjeren da u srcu čovječanstva postoji ahistoričan element i upravo je to htio osvijetliti. Zašto je Karol Wojtyła napisao baš takvu dramu, koja joj je pozadina i koju poruku nosi?

5.3.1. Povijesna pozadina drame

Adam (Albert) Chmielowski (1845. – 1916.) bio je Wojtyła sunarodnjak koji se, kao i on, bavio umjetnošću, osobito slikarstvom. Bio je jedan od vodećih slikara poljskog modernizma. S godinama sve više otkriva duhovnu i materijalnu bijedu mnogih u Krakovu te se u njemu javlja snažan poziv da napusti umjetnost i svoj život posveti upravo najpotrebnijima. Godine 1887. oblači franjevački trećoredni habit i uzima ime brat Albert, a godinu dana kasnije utemeljuje Kongregaciju braće Trećeg reda Svetog Franje - slugu siromaha (Družba Albertinaca). Četiri godine nakon toga osniva i ženski ogranak te družbe - Albertinke - sa svrhom brige za napuštene žene i djecu. Papa Ivan Pavao II. proglasio je brata Alberta blaženim u Krakovu 22. lipnja 1983. godine, a 12. studenog 1989. godine proglasio ga je svetim. Sam Karol Wojtyła za njega u jednom svom djelu kaže:

“Posebno mjesto u mojem sjećanju, a još više u mojem srcu, zauzima brat Albert (Adam Chmielowski). Borio se u siječanjškome ustanku i u toj borbi metak mu je unakazio nogu pa je postao invalid i nosio protezu. Bio je za mene divna osoba. Bio sam s njim duhovno vrlo povezan. Napisao sam o njemu dramu *Brat našega Boga*. Oduševljavala me je njegova sposobnost i u njemu sam za sebe našao svoj pravi uzor. Ostavio je umjetnost kako bi bio sluga bijednih – ‘oteklih’, kako su nazivali te prosjake. Njegov mi je slučaj puno pomogao ostaviti umjetnost i kazalište i stupiti u bogosloviju.”²⁶

Poveznica između brata Alberta i Wojtyły je mnogo. Obojica su voljela umjetnost, obojica su djelovala u Krakovu i obojica su svoj život posvetila služenju drugima. Stoga je brat Albert u Wojtyłinom životu imao značajnu ulogu i tako zaslužio dramu posvećenu njegovu životu.

²⁶ Ivan Pavao II. (2004) *Ustanite, hajdemo!*. Split: Verbum, str. 138./139.

5.3.2. Radnja i likovi

Središnju ulogu u drami ima brat Albert Chmielowski, koji vodi velike unutarnje borbe oko svog pravog poziva. On je uspješan slikar koji doživljava prijelomni trenutak u svome životu, što ga na koncu odvodi na posve novi put. U drami se pojavljuju i likovi koji predstavljaju stvarne povijesne osobe koje su poznavale brata Alberta.

U prvom dijelu drame, tvz. *Uvodu*, Wojtyła naglašava kako je lik u drami strogo povijesni, no kako će sama drama biti pokušaj proniknuća čovjeka. Čovjeka ne definira samo ta povijesna dimenzija, nego i izvanpovijesni element, izvor njegove ljudskosti. Svoje djelo naziva studijom koja će pokušati dokučiti tu tajnu ljudskosti.

Ova drama se također sastoji od tri čina. Prvi čin *Radionica sudbina* donosi nam razgovor između Adamovih prijatelja Maksa, Stanisława, Lucjana, teologa, Starije Gospođe i Gospođe Helene. Najprije Maks i Stanisław vode ozbiljan dijalog o tome što predstavljaju umjetnička djela, nose li ona više značenje, jesu li posljedica nekakve preobrazbe u čovjeku ili su jednostavno hobi u kojemu umjetnik daje neki neprepoznatljivi dio sebe drugima. Ovdje jasno naslućujemo Wojtylinu ideju; on sam je bio umjetnik koji je vjerovao da umjetnost ima viši smisao, da ona u sebi sadrži svu ljepotu i kreativnost stvaranja, konačno, smatrao je umjetnost pozivom na koji je nužno odgovoriti.²⁷ Stoga u dijalogu između ova dva lika iznosi temeljne ideje o značenju umjetnosti u svijetu. Dijalozi su filozofski, replike su britke i kratke i takav način pisanja navodi čitatelja ili gledatelja da uroni u tu debatu u kojoj se zapravo iziskuje podrobno razmišljanje i traženje smislenih odgovora. Stanisław je uvjeren u visoko poslanje umjetnosti u svijetu, dok Maks to žustro osporava govoreći da je to samo navika koja se stvorila iz želje za pljeskom i priznanjem.

“Tak jest. Jestem przekonany o posłannictwie sztuki. - I cóż za posłannictwo? Od oczu do pędzla. Nie chcę jej przez to porównać z jakimkolwiek rzemiosłem. O nie. Bezwzględnie. Ale nie trzeba przesadzać. Warta tyle, że mnie pobudza, daje mi ten rozpęd, ku któremu się skłania moje właściwe "ja". A dzięki temu jest mi sprawdzianem, ile jeszcze można z niego wydobyć. Przecież to jest w końcu wściekle ciekawe, jak to

²⁷ Vidi *Pismo Ivana Pavla II. umjetnicima*

własne czyjeś "ja" przebiega, narasta i opada. Ale na tym koniec. Koniec. Czegóż chcesz więcej? I to już ma swoje wystarczające znaczenie. Wokół mnie, w innych?... - Umniejszasz, umniejszasz, Maks. Bo w rzeczywistości wokół ciebie wyrasta powoli coś, narasta, rozszerza się. Oczywiście ty, chociaż masz w tym swój udział, nie jesteś jednak wyłącznym sprawcą tej tajemnicy. To jasne.²⁸

Dijalog se nastavlja i sve je jasnije kako Maks ne želi izaći iz sebe, ponuditi sebe drugima, kako mu je teško priznati da se mora mijenjati i dati se preobraziti. Ovaj čin je vrlo bitan za kasnije shvaćanje drame, jer daje autorovu viziju umjetnosti, ona je njemu bitna, čak i ključna u oblikovanju svijeta i čovjeka.

Dijalog prekidaju Gospođa Helena i njezin muž. Ona se uključuje u raspravu i govori da je Maks u krivu, da je to što on tvrdi zapravo udaljavanje od umjetnosti. Zatim na scenu dolazi i Lucjan, pa Jerzy koji traže Adama. Nakon toga u studio ulaze i Teolog i Starija Gospođa, koji samo žele pogledati izložbu. Teolog komentira kako Adam stvara djela suvremenog religioznog slikarstva i kako je sad on postao nedokučiv „običnom oku“. Gledaju sliku Krista i Teolog govori majci kako mora da je Adam doživio veliki otklon intelekta od svijeta, kada u današnjem razdoblju može naslikati tako nešto, kada se može odvažiti i ići protiv zapreka koje ga sputavaju na takvom putu.

Naposljetku dolazi Adam. Započinje razgovor s Jerzyjem. Ovo je djelo bilo vrlo važno i radi svoje sociološke strane. Naime, Adam izlaže svoja razmišljanja o društvu kao bolesnom organizmu koje kad tad mora prsnuti i promijeniti se. Govori o otuđenju, sebičnosti, ignoranciji i bježanju od stvarnosti. Maks se upliće u razgovor i govori da je pojedinac odgovoran za sebe i da kao pojedinac ulazi u društvo, da svatko sebe mora gledati i na sebe paziti. No, Adamu to nije dovoljno, on traži nešto više, nekakav odgovor koji bi dao smisao čovjekova postojanja, pa samim time i postojanja društva. Shvaća da cijelo vrijeme i on bježi i da je došlo vrijeme da se suoči s time što ga proganja.

²⁸ Wojtyła, K. *Brat naszego Boga*, internet izdanje, str. 2., URL:

<http://chomikuj.pl/ssaaggaa/Ebooki/Autorzy+na+litere+J/Jan+Pawel+II/Karol+Wojtyla+-%20+Brat+naszego+Boga,317010958.pdf>

„Adam: Tak. Ta ucieczka jest mocno męcząca. Wszystko, co dotychczas usiłowałem uczynić, było to jedynie osłanianie się. I dlatego ucieczka jest męcząca. Ciągłe otwiera się we mnie jeszcze coś, co dotąd było zamknięte, czego dotąd strzegłem, o czym nie wiedziałem... Od pewnej chwili to staje się jasne - i pędzi. A ja ciągle uciekam. Nie bronię się. Nie wiem, jak się bronić. Czuję, że należałoby przejść do natarcia. Na to trzeba by jednak całkowicie zmienić... Teolog: A więc jest to stopniowe rozjaśnianie... i nacisk. Adam: (chwila skupienia) Tak - można by w ten sposób powiedzieć. Stopniowe rozjaśnianie - i nacisk. Ale ta jasność boli. Za każdym razem boli głębiej.“²⁹

Na kraju prvog čina pojavljuje se Nikome Poznat koji otpočinje razgovor s Adamom. Ovo je važan element, jer se izriču ideje o tadašnjem društvu koje su vrlo ozbiljne i bitne za daljnji tijek radnje. Naime, Nikome Poznat tvrdi da društvo pokreće gnjev, da je gnjev neprocjenjiv i da je on sam velika vrijednost, jer potiče na promjenu i izvor je inspiracije i djelovanja. Gnjev pokreće mase i samo je pitanje vremena kad će doći do njegove eksplozije. Za njega su sentiment i raspoloženja bacanje vremena, a pravu snagu ima ono sirovo u čovjeku. Govori kako je milosrđe licemjerje i služi umirivanju pohlepni savjesti. Adam sluša to sve, ali ni tu ne nalazi odgovore na ono što ključa u njemu.

Drugi čin nastavlja se na ovaj razgovor i nosi naziv *U podzemlju gnjeva*. Naslov se referira na prihvatilište u kojemu se nalaze krakovski beskućnici. Adam ovdje nailazi na bijesne ljude, ljude bez nade, bez radosti i bez života u sebi. Govore mu kako je došao u to prihvatilište da umiri vlastitu savjest, da se osjeća dobro, no Adam je došao iz posve drugog razloga. Otkad je prvi put kročio u tu trošnu kuću, on više nije bio isti. Nešto ga je proželo i on više nije mogao podnijeti vlastiti život koji prolazi mimo takvih ljudi. U ovom činu susrećemo puno bezimernih ljudi koji su „izgubili“ svoje živote i sada u sebi drže samo gnjev i bunt. Tako u početku ne prihvaćaju Adama i predbacuju mu da je lažov i oportunist. No, Adam ustraje u svom naumu da s njima podijeli hranu i odjeću, a na koncu i cijeli svoj život. Na kraju započinje razgovor s vlastitom sjenom, s Onimondje, koji mu govori da ne mora podmetati svoja leđa kako bi pomogao drugima, da je to ludost i da mu to ne treba. Adam je rastrgan između tih misli, one ga

²⁹ *Ibid.* str. 9.

neprestano muče i on ne nalazi mira ni u jednom odgovoru koji dobije. Odlazi na ispovijed gdje dobiva odgovor: „Ljubavi dopusti da te oblikuje“.

Treći čin *Dan brata* zadnji je čin ove drame. Odvodi nas nekoliko godina unaprijed i pokazuje život brata Alberta. On je od prihvatilišta napravio sklonište za beskućnike i sve one u potrebi, svoj je život poklonio njima i u potpunosti odustao od onog prijašnjeg. Pomažu mu ostala braća, što će reći da je brat Albert ustanovio red. Cijeli čin predstavlja pobjedu ljubavi nad sebičnošću, nad strahom od života, predstavlja upornost i traganje za smislom koje na kraju urodi plodom. Albert je sretan, on radi ono za što je davno prije bio pozvan i sada je konačno našao mir.

Zanimljivo je kako je Wojtyła uzeo stvarne likove u svojoj drami. Maks je zapravo Maksymilian Gierymski (1846. – 1874.), poznati impresionistički slikar kojega je Adam upoznao na studiju u Puławyju. Lucjan je Lucjan Siemieński (1807. – 1877.), poljski novinar i profesor književnosti na Jagelonskom Sveučilištu u Krakovu. Zahvaljujući njemu Adam je dobio stipendiju za odlazak na studij umjetnosti u München. Gospođa Helena je slavna poljska glumica Helena Modrzejewska koju je Adam poznao i kojoj je slao pisma s objašnjenjem zašto je postao redovnik. Ta pisma čuvaju se i danas. Tako je i muž gospođe Helene stvaran lik, on je bio novinar koji je isto sudjelovao u Siječanjskom ustanku. Osim stvarnih povijesnih likova koji su zaista poznavali Adama, u drami se pojavljuju neki likovi koji nose važnu ulogu, a to su primjerice Teolog i Starija Gospođa koji gledateljima prenose autorove stavove i mišljenja o određenim temama kao što su umjetnost i ljudskost, primjerice. U prvom činu pojavljuje se i Nikome Poznat lik koji započinje razgovor s Adamom. Moguće je naći poveznice između tog lika i Lenjina, kojega je Adam upoznao između 1912. i 1914. godine. On mu, naime, sugerira da iskoristi gnjev, koji pokreće društvo i mijenja sliku zemlje, i da se ostavi milosrđa i pomaganja bijednima. Profesor Machniak čak tu radi i zanimljive poveznice s drugim poljskim autorima, rekavši kako su ti dijalozi između Adama i Nikome Poznatog zapravo reminiscencija *Nebožanstvene komedije* Zygmunta Krasinskiog, u kojoj autor promišlja o revoluciji kao načinu rješavanja društvenih problema. Neki od likova čak podsjećaju na maske iz djela Stanisława Wyspiańskog *Oslobođenje*, jer i one izražavaju razne misli i sumnje samoga autora.

5.3.3. Temeljna ideja drame

U drami *Brat našega Boga* Adam igra glavnu ulogu, on je taj koji vodi unutarnju borbu oko svog pravog životnog poziva. Socijalna nepravda koju je susreo u svratištu u Krakovu počinje za njega predstavljati veliki problem. Adam ulazi u unutarnje sukobe oscilirajući između umjetnosti kojom izražava ljepotu duhovnog svijeta i želje da kroz pomaganje siromašnima dotakne misterij Boga. Profesor Jan Machniak to objašnjava ovako:

„Wewnętrzny dramat Adama wyraził Maks podkreślając, że poświęcenie dla ubogich zawładnęło nim zupełnie: ‘To pewne, że odtąd przestał należeć do siebie, przestał należeć do swojej sztuki. Maluje ukradkiem i jakby przypadkowo. Czasem po pięciu minutach rzuca pędzel i patrzy bezmyślnie na Wisłę. Jest wyraźnie roztrzęsiony’ (Brat naszego Boga, s. 323). Adam przeżywał kryzys wewnętrzny, który doprowadził go do radykalnego wyboru - porzucenia sztuki i podjęcia życia razem z ubogimi.”³⁰

Zanimljiv detalj u prvom činu svakako je slika *Ecce Homo* koju je naslikao Adam. Lik Krista naslikan na toj slici baca svjetlo na borbu koju Adam osjeća u sebi. Bijeda koju je vidio ne da mu mira i on se pita bi li trebao žrtvovati život za druge, postoji li razlog što je baš on naišao na to svratište. Prijatelji ga odgovaraju od toga i govore mu da ima pravo osnivati vlastitu obitelj i voditi normalan život. Stoga Adam vidno pati i grčevito traži odgovore na ovu duboku moralnu dvojbu; treba li se odreći umjetnosti koja ljudima nudi ljepotu svijeta na dlanu ili se odreći života i živjeti neprimjetno pomažući drugima. U odluci mu pomaže razgovor s Nikome Poznatim, koji otvoreno kritizira kapitalistički sustav govoreći kako on vodi iskorištavanju čovjeka, a u isto vrijeme negira kršćansko milosrđe koje, prema njemu, usporava društveni napredak. Ovdje Wojtyła pokazuje dramu čovjeka zatvorenog u vlastite sebične ideje, prikazuje nelogičnost i glupost čovjeka koji se pouzda u svoje snage, dok taj isti čovjek negira snagu i ideju drugoga. Nikome Poznat negira jedan sustav, a istodobno upada u isti takav, nadajući se da će društvo doći do nekakvog napretka. On želi izgraditi novi svijet koristeći se gnjevom sakupljenim u

³⁰Machniak, J. (2012) *Bóg i człowiek w poezjach Karola Wojtyły – Jana Pawła II*. URL: <http://www.janmachniak.pl/index.php/moje-wyklady/53-bog-i-czowiek-w-poezjach-karola-wojtyly-jana-pawla-ii-cz-v>

svakome čovjeku, on nastoji iskoristiti tu silu kako bi stvorio potpuno novo društvo. Ovdje se zapravo iznosi nova ideologija, kojoj su ljudi, osobito u onom vremenu, nerijetko pribjegavali. Nikome Poznat zapravo iznosi ideje komunizma, koje bi trebale spasiti tadašnje društvo, pa i cijeli svijet. On ismijava Adama – umjetnika koji želi spasiti pojedinca. Za Nikome Poznatoga jedini način spašavanja društva je revolucija.

Wojtyła se očigledno ne slaže sa socijalističkim ili komunističkim rješavanjem problema. On ukazuje na kršćanski moral i Božju milost koja jedina može uzdignuti čovjeka na višu razinu. Autor ovdje dijeli i svoje duboke dvojbe i odluke koje je morao donijeti kada se odrekao pisanja poezije i drama kako bi postao svećenik. Drama sadrži mnoge autobiografske elemente, a Wojtyła ih iznosi putem čovjeka koji mu je u mnogočemu bio sličan. Među siromasima brat Albert otkrio je sliku Krista koju svaki čovjek u sebi nosi. I ovdje se autor ponovno vraća na antropološku zamisao koja govori da je čovjeka stvorio Bog i u njega utisnuo svoju sliku. Stoga Adam ne mora tražiti Boga u izvanjskim okolnostima, nego ga nalazi u sebi i bližnjima. Zato je slika *Ecce Homo* toliko značajna, jer on je promatra, udubljuje se u nju i u njoj vidi svoga bližnjega, sjeća se ljudi koje je vidio na cesti i shvaća da će Boga spoznati tek u njima, svojim bližnjima u potrebi. To je oslobađajuća spoznaja koja ga dovodi do rješenja dvojbe. Na kraju se odlučuje predati drugima i tek u tome nalazi svoje ispunjenje. To isto dogodilo se i Karolu – ostavio je umjetnost kako bi otišao služiti drugima.

5.3.4. Forma drame

Struktura drame *Brat našega Boga* ima karakter “unutarnjeg kazališta”, gdje se radnja odvija u unutarnjem svijetu glavnog lika. Ona je podijeljena na tri čina – *Radionica sudbina*, *U podzemlju gnjeva* i *Dan brata* od kojih samo drugi ima jasnu podjelu na prizore. Scena je gotovo uvijek nepromjenjiva, radnja se odvija ili u ateljeu ili u svratištu. Za razliku od drame *Pred zlatarnicom*, ova drama ima didaskalije, no one se više orijentiraju na opis stanja u kojemu se lik nalazi i eventualno opis kretnji i poza koje bi se trebale izvesti na sceni. Scenografija je i dalje nebitna, odnosno, nije toliko nužna za samu dramu. Manje-više se odnosi na uređenje prostora radi prepoznatljivosti (atelje, primjerice). Što se tiče kostimografije, ona je i dalje u službi same

ideje koja se nastoji prenijeti. Radi prirode drame i poruke koju nosi, ne može biti nebitno da npr. brat Albert nosi franjevački habit ili da beskućnici izgledaju siromašno i jadno. No, ništa više od ovoga nije potrebno niti to autor zahtjeva. Drama je ahistorična, ali u smislu da nije omeđena konkretnim vremenom i prostorom, ona je bolje rečeno sveopća i sveobuhvatna. Odnosi se na ondašnje vrijeme kao i na ovo danas, jer prenosi ideju koja nije ukalupljena u vremenske i prostorne odrednice. To je stil Karola Wojtyły i njegovog rapsodijskog kazališta, bitna je ideja, misao, pouka koju drama nosi, a autoru se svidjelo prenijeti je u obliku scenskog djela.

Ovu dramu također na isti način komentira i Marek Skwarnicki u uvodu djela *Poezija, drame, eseji* rekavši:

“*Brat našeg Boga* iznimnim je Wojtylinim djelom, zahvaljujući svojoj društvenoj problematici. I ono je, istina, preneseno na razinu diskusije o etičkim pitanjima i ozračeno vjerom, na način koji je karakterističan za autora, ali je to ipak komad o problemu revolucije, društvenog oslobođenja bijednih i o biti ljudske slobode. To je, isto tako, drama kršćanskog milosrđa. Danas nas frapira činjenica da će ideje izražene u *Bratu našeg Boga* u budućnosti postati glavnim sadržajem socijalnog naučavanja Ivana Pavla II. Spominjem o ovome zato što nije tako čest slučaj da bi kazališni komad bio prvim ‘laboratorijem’ papinskog poučavanja u Katoličkoj crkvi. Moguće je domisliti se kako je povodom da *Brat našeg Boga* bude napisan na prelomu četrdesetih i pedesetih godina bila idejna napetost do koje je tih godina došlo u Poljskoj, dok je prolazila kroz proces društvene revolucije.”³¹

Ovo je drama o čovjeku, umjetniku, koji se u životu našao pred velikom dilemom – zadržati svoj život i proživjeti ga u okvirima “normalnog” ili predati svoj život i postati “luđak” za ostatak svijeta, kako bi služio drugima i kako bi unio temeljnu promjenu u društvo. Kao i sve ostale drame Karola Wojtyły i ova nosi snažnu autorovu poruku i misao koja je gotovo uvijek jednaka – samo u susretu s drugima, u predanju bližnjima možemo otkriti tko smo i koji nam je smisao, kako bismo na kraju došli do konačnog smisla svakog čovjeka, a to je za autora Bog.

³¹ Wojtyła, K. (1984) *Poezija, drame, eseji*. Izabrali Marek Skwarnicki i Milivoj Slaviček, urednici M. Slavček i Ivana Sor. Zagreb: Globus, str. 14.

5.4. Posebnost Wojtylinih drama

Dramsko stvaralaštvo Karola Wojtyły nije bilo vrlo opsežno niti je ikada zainteresiralo širi krug publike, no ono je u vremenu u kojemu je nastajalo nosilo temeljne ideje čovjeka, nacije i svijeta. U poratnom razdoblju, kada je većina pisaca stvarala djela ratne i poratne tematike, Wojtyła piše drame u kojima pronosi ideju ljudskog dostojanstva, ljepote življenja i traženja smisla koji je itekako moguće naći. Svoj način pisanja i stvaranja scenskog djela crpi iz Rapsodijskog kazališta, koje je djelovalo u ratnom razdoblju i koje je u Wojtyłu utisnulo temeljne smjernice njegova stvaralaštva. To je bio program obilježen patriotizmom, a služenje riječi smatralo se služenjem nacionalnoj kulturi. Ova tradicija bila je nadasve romantičarska i to zato što je razdoblje romantizma bilo izvorom rapsodijske kazališne forme, a prisjetimo se i da je sam romantizam, u razdoblju najvećeg tlačenja poljskog naroda, bio izrazom najdubljih vrijednosti domovinske kulture, a narod je tada upravo u književnosti tražio i štitio svoj identitet. Wojtyła je zavolio tu tradiciju, jer ju je, između ostaloga, obilježavala i izrazito kršćanska inspiracija.

U razdoblju nakon rata javljaju se mnogi pravci u umjetnosti i književnosti koji su bili u opreci s romantičarskom tradicijom (futurizam, avangarda), no Wojtyła ostaje vjeran tradiciji iz koje je izniklo njegovo stvaralaštvo. Tako on u dramama nastoji prenijeti temeljne ljudske vrijednosti, ukazati na dostojanstvo čovjeka, na njegovu vrijednost i nezaobilaznost u oblikovanju društva, nacije, pa i svijeta. On proniče u samu bit čovjeka, zanima ga ljudska patnja, izvor boli i otuđenosti, bitni su mu ljudski životni problem i ljudska traženja i nastojanja da se pronade smisao, neka konstanta putem koje se može doći do spoznaje o smislu vlastitoga postojanja. Stoga ne čudi činjenica da u ranijim dramama (*Job*, *Jeremija* i *David*) autor tematizira bol, patnju, ljudske nedaće i nastojanja da se tome svemu nađe nekakav izvor i smisao kojemu bi sve bilo usmjereno. Wojtyła taj smisao nalazi u Bogu, što je jasno pokazao u prethodno analiziranim dramama.

U drami *Pred zlatarnicom* autor izriče temeljnu ljudsku čežnju za ljubavlju i srećom koju čovjek može pronaći jedino služeći bližnjemu, a to služenje nalazi u braku. Pokazuje da čovjek pati kada je sam i kada se ne može nesebično predati drugome, a to je smisao braka, koji na koncu dovodi do vječne i izvorne ljubavi, a to je Bog.

U drami *Brat našega Boga* Wojtyła provlači istu ideju, ali na drugačiji način. Ovdje čovjek (Adam³²) traži smisao u kaotičnom svijetu u kojemu se našao. Vodi bitku između dva poziva, od kojih je jedan sebičan i vodi samome sebi, a drugi u potpunosti nesebičan i vodi sebedarju, odnosno drugima. Na koncu se odlučuje za umiranje sebi i davanje života i ljubavi drugima. To je Wojtylina misao vodilja, za njega nema ništa veće od ljubavi, jer ljubav vodi do samospoznaje i do spoznaje Boga, koji je za njega najviša i temeljna vrijednost života i postojanja uopće. On temeljni smisao i identitet čovjeka nalazi u Bogu, a to će primijetiti i W. Kaczmarek u svojoj studiji o Wojtylinom personalističkom kazališu, kada kaže:

“Personalistyczny wymiar teatru Karola Wojtyły jest wciąż mało znany, chociaż we współczesnej dramaturgii światowej nie znajdziemy chyba równie krystalicznej jego realizacji. Irena Sławińska, w swojej antropologii teatru stawiała pytanie o status osoby w teatrze: ‘Mnożą się pytania: co to jest persona? Czy to wyraz naszej osobowości, czy maska, czy rola społeczna, czy pewna fasada tylko? Czy jesteśmy statystami na scenie świata, czy też uczestnikami? Kiedy jesteśmy statystami, kiedy się stajemy pilnymi i świadomymi aktorami?’ Teatr Wojtyły odpowiada na te pytania w opisie doświadczenia Adama Chmielowskiego, jego stawania się osobą w Osobie Chrystusa.”³³

Stoga će većinu stvaralaštva usmjeriti upravo prema prenošenju i objašnjavanju te ideje, što se jasno vidi i u svim njegovim dramama. U svjetlu te istine bol i patnja dobivaju smisao, postaju podnošljive, jer su usmjerene višem cilju – nalaženju svoga smisla, koji leži u Bogu. Ljubav tako dobiva drugu dimenziju, problemi imaju rješenje, a sve to skupa vodi do smisla koji je, pogotovo u poratnom razdoblju, bio upitan i za mnoge mrtav. Wojtyline drame, kako u onom vremenu, tako i sada, pronose ideale koji nikada ne umiru, a autor je spojio svoje dvije ljubavi – dušobrižnički rad i književnost, kako bi na sebi svojstven način to predstavio svijetu. Tekstovi drama nemalo puta prelaze u filozofske, pa čak i teološke rasprave, no svejedno ostaju pristupačne običnom čovjeku, koji uvijek na koncu dobije odgovor na pitanje koje je iznijelo djelo. Koliko god da je njegovo kazalište filozofsko, teološko, odnosno personalističko, ono nije

³² Adam – simbol prvog čovjeka, pa samim time i svakog čovjeka; u drami tražitelj smisla vlastitog života koji na koncu nalazi u služenju bližnjima i Bogu (op.a.)

³³ Kaczmarek, W. *Personalizm: Prawda Dobro Piękno* (2003), 5. // *Karola Wojtyły teatr personalistyczny*. URL: <http://www.personalizm.pl/polrocznik/numer-5/karola-wojtyly-teatr-personalistyczny/>

nastalo iz studija, nego iz stvarnoga života. To je neponovljivi stil Karola Wojtyły, a njegova djela mogu se smatrati unikatnom poljske književnosti nastale u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata i ta se činjenica ne bi trebala zanemariti.

6. POEZIJA KAROLA WOJTYŁE

Osobito zanimanje za poeziju Karola Wojtyły i danas postoji, a ponajprije je započelo njegovim izborom za papu. Pjesme otkrivaju njegov pogled na svijet, njegovo shvaćanje vrijednosti, međuljudskih odnosa i relacija unutar čovjeka te njegovo vlastito shvaćanje samoga sebe. One prate duhovno sazrijevanje mladog Karola sve do njegovih posljednjih godina života. To uključuje njegove srednjoškolske godine, zatim burne godine rata i njemačke okupacije, teška vremena komunizma i trenutke odabira poziva, pa sve do godine izbora za papu. Teme koje je iznosio u mladenačkim pjesmama kasnije su se samo produbljivale, a cijelo njegovo pjesništvo možemo shvatiti kao pokušaj shvaćanja i izricanja sebe, Boga i svijeta. Njegove se pjesme iz predratnog razdoblja razlikuju od onih nastalih nakon rata, no to možemo razumjeti i kao sazrijevanje samog autora i njegovog umijeća pisanja poezije. Prvu (rukopisnu) zbirku svojih pjesama naslovio je *Renesansni psaltir (Slavenska knjiga)*, no nikada je nikome nije ponudio, budući da je i sam bio svjestan kako neoromantičarski stil, pod čijim je utjecajem bio, nije donio dobre umjetničke reakcije. Prva pjesma, prvi ciklus pjesama koji je objavio nosio je naziv *Pjesma o skrivenom Bogu*, ali publiciran je anonimno 1946. i 1947. godine u crkvenoj ediciji *Glas Karmela*. Da je Wojtyła autor saznalo se tek nakon 1978.

Cijelo je stvaralaštvo Karola Wojtyły duboko religiozno, ono spaja u cjelinu sav njegov filozofsko – znanstveni i dušobrižnički opus koji nam pokazuje da se sva područja njegove intelektualne i duhovne djelatnosti uzajamno nadopunjuju. Marek Skwarnicki, urednik sabranih djela *Poezija, drame, eseji*, upozorava da termin “religiozni” koji pripisujemo Wojtyłinoj poeziji ne smijemo shvatiti kao ideološku, instrumentalnu funkciju stvaralaštva, nego prije svega kao inspiraciju za ta djela.

“Svaki pjesnik unosi u svoj odnos s drugima, putem svojih djela, svoju ‘ljudskost’, svoj život toliko različit od drugih kao što se, međusobno, razlikuju sva ljudska stvorenja. Vjeruje li pjesnik u Boga, ispoljava to i u svom djelu. I to bi zapravo bilo sve što valja reći o tome što naznačava sintagma ‘religiozna inspiracija’ u djelima Karola Wojtyły.”³⁴

Važno je napomenuti i da se Wojtyła pjesnička ostvarenja pojavljuju u trenucima pluralističke kulture poratne Poljske, u kojoj se javljao i preporod kršćanske kulture. Stoga Wojtyła nije bio jedini autor koji je pisao religiozno inspirirane pjesme i drame, ali je bitno sudjelovao u preporodu cijele jedne kulture narušene poratnom dekadencijom koja je osuđivala i ismijavala takvo stvaralaštvo. Štoviše, takve su se pjesme svrstavale na periferiju umjetnosti, a nerijetko su bile označavane kao ‘bigotna grafomanija’. Nakon rata došlo je do raskola u umjetnosti, s jedne strane je prevladavala racionalistička i materijalistička inspiracija, a s druge religiozna, metafizička. No, poezija Karola Wojtyły uspijeva nadići te suprotnosti, on kao pjesnik stvara svoj vlastiti lirski i misaoni svijet koji je u jednakoj mjeri ljudski i nastoji proniknuti u tajnu čovjeka i prirode kao što je i sakralni, jer nastoji intuitivno proniknuti i u tajnu Boga.

Svoje prve pjesme napisao je već 1938., a zadnju zbirku pjesama, *Rimski triptih*, izdao je 2003. godine. Prve pjesme izlazile su u katoličkim časopisima *Głos Karmelu*, *Tygodnik Powszechny* i *Znak*, a većinu ih je potpisivao pseudonimima.

6.1. Prva faza pjesničkog stvaralaštva – Prijeratna faza

Rapsodični stil pisanja Wojtyły je koristio i u stvaranju svojih pjesama. Njegovo stvaralaštvo možemo ugrubo podijeliti u dvije faze – na fazu prije rata, odnosno u vrijeme rata i na fazu nakon rata. Prijeratna faza odlikuje se pisanjem romantičarskih, lirskih pjesama, od kojih ćemo ovdje istaknuti *Pjesmu o skrivenome Bogu* i *Pjesmu o sjaju vode*. To su jedne od prvih pjesama koje je napisao mladi Wojtyła, a osim njih ističe se i ciklus *Renesansni psaltir* (1939.) s

³⁴ Wojtyła, K. (1984) *Poezija, drame, eseji*. Izabrali Marek Skwarnicki i Milivoj Slaviček, urednici M. Slavček i Ivana Sor. Zagreb: Globus, str. 7.

pjesmama *Harfist* (1939.), *Jutarnja pjesma* (1939.), *Renesansni psaltir* (1939.), *Nad tvojim bijelim grobom* (1939.), zatim pjesma *Magnificat* i dr.

6.1.1. Pjesma o skrivenome Bogu

Poemu *Pjesma o skrivenome Bogu* Wojtyła je napisao još 1944. godine, za vrijeme Drugog svjetskog rata, kada je već bio pohađao predavanja na Teološkom fakultetu. Tada je već odlučio da će poći za svećenika, što daje naznačiti i u razmišljanjima iznesenim u prijašnjim pjesmama.

Ova poema napisana je u dva dijela. Prvi nosi naslov *Obale pune tišine*, a drugi *Pjesma o neiscrpnom suncu*. Poema je zapravo duboka molitva, shvaćena kao unutarnji dijalog između autora i Boga. Pjesnik – maleno stvorenje, stoji pred Bogom – Stvoriteljem i ulazi u duboki dijalog s Njim razgovarajući o misteriju postojanja, početku života i vječnosti.

Obale pune tišine zapravo su iskaz autorovog doživljaja Boga, on ga osjeća kao nekog dalekog i misterioznog, a ponekad toliko bliskog da gotovo može osjetiti Njegovu blizinu.

“U međuvremenu se neprestano povlačiš pred Nekim što / odande ide / i iduć korak ublažava / zatvarajuć tiho za sobom vrata malene izbe / - i ta tišina najdublje seže.”³⁵

Subjekt ovog unutarnjeg dijaloga je čovjek koji je sposoban otvoriti se neomeđenoj stvarnosti, kao da “prima more u otvorene zjenice”. U toj stvarnosti čovjek je jedva jedna kapljica u moru koju nosi snažna struja i u njoj shvaća vječnost, ali samim time i svoja ograničenja.

“... al već ti stopalo dotače val, / al tebi se činilo: / to se More u meni nastanilo / takvu razlijevajuć tišinu uokolo, takav hlad.”³⁶

³⁵ Wojtyła, K. (1984) *Poezija, drame, eseji*. Izabrali Marek Skwarnicki i Milivoj Slaviček, urednici M. Slavček i Ivana Sor. Zagreb: Globus, str. 25.

³⁶ *Ibid.* str. 26.

Iskustvo Boga je za pjesnika kao zraka svjetla koja potpuno probija i osvjetljava čovjeka. Svjetlo je ovdje i metafora za ljubav, koja jedina nadilazi sve i potpuno mijenja čovjeka. Ljubav mu objašnjava sve, raspršuje misterije, otklanja strahove i preobražava ga u bezbrižnog i spokojnog čovjeka.

“Ljubav mi je sve objasnila / ljubav sve riješila – / stoga obožavam tu Ljubav, / ma gdje da prebiva. (...) U takvoj dakle skriven tišini ja-list, / oslobođen vjetra, / ne brinem se više ni o jednome danu što pada, / jer znam da sve ih to čeka.”³⁷

Pjesnik shvaća da nije samo svjetlo to koje otkriva Boga, nego i tama, u kojoj se ne nalazi ništa. I što više stremlji ništavnosti, tu više susreće Boga. Stihovi koje Wojtyła ovdje piše zapravo su i duboko filozofske i teološke naravi. Naime, on u ništavnosti i malenkosti samoga sebe spoznaje da postoji nešto puno veće i puno smislenije od njega samog kao takvog. U ništavilu on dodiruje smrt, ali samim time i vječnost. Spoznaje ljubav koja je sam Bog i taj Bog postao je ništa, kako bi pružio sve. Wojtyła ovdje izriče najveće dubine svoga bića i najdalje dosege svoje misli. Sada već jasno naznačuje da je ta Prisutnost, taj Netko zapravo Bog. Pjesma se razvija do punine spoznanja i predanja pjesnika toj misli koja struji u njemu. Seže tako daleko da u Euharistiji vidi taj paradoks ništavnosti i punine postojanja i on to slobodno izražava u ovoj poemi, kao da zapisuje struju svijesti:

“Sve dotle dođe Bog i zaustavi se korak od ništavnosti, / tik do naših pragova. / Činilo se srcima otvorenim, tim srcima jednostavnosti, / da ga nesta u sjeni klasova.”³⁸

U ovoj poemi pjesnik se odmiče od iskonskog iskustva Boga kakvog je izražavao u *Renesansnom psaltiru* i doživljava Ga svojim osjetilima i vjerom koja ga cijelog prožima. Pjesnik se iznenađuje činjenicom da je Bog sakriven u komadiću kruha i da je cijelo vrijeme fizički prisutan u stvarnome svijetu. To je za njega najveća tajna života.

³⁷ *Ibid.* str. 27.

³⁸ *Ibid.* str. 28.

“Obožavam te, blijedo svjetlo pšeničnoga kruha / u kojem se vječnost na tren smjesti, / do našeg doprijevši kuta / po potajnoj cesti.”³⁹

Nadalje se obraća grčkim učiteljima govoreći kako je beskorisno otkrivati tajnu postojanja dok postoji ljepota mnogo stvarnija, prikrivena u živoj krvi. Putem Krista sakrivenog u Euharistiji čovjek dotiče tajnu za kojom su filozofi stoljećima bili tragali. S tom mišlju, pjesnik shvaća i da će doći trenutak kada će umrijeti, no više ga nije strah, jer shvaća da je Bog prisutan u njemu. Štoviše, čezne za trenutkom kada će moći vidjeti Tajnu koju je pronašao u malenom kruhu i na kraju se njegov dijalog pretvara u stvarnu molitvu i slavljenje Boga koji je odlučio prebivati u malenom stvorenju – čovjeku.

Drugi dio poeme nadovezuje se na prvi dio. Ovdje se razvija dijalog s Gospodinom i pjesnikovom dušom, koja očigledno doživljava Njegovu blizinu. Gospodinove oči su uprte u pjesnikovu dušu kao sunčeva zraka na list, što stvara duboku povezanost između njih. Autor i ovdje koristi metafore kao što su “zraka sunca” za pronicljivi Božji pogled i “list” za čovjeka, koji bez te zrake sunca ne bi mogao postojati. Štoviše, čovjek osjeća neprestanu čežnju za Bogom koji ga je stvorio i u njega usadio svoju sliku, on cijeli život žeda za tom prisutnošću i konačnim sjedinjenjem. Tu prisutnost ponovno prepoznaje u Kristu koji prebiva u kruhu.

“Da me dakle u tom nemiru / ne bi ostavio samog, / oduzeo si večeru talog / a vječnosti dao okus hljeba. (...) i govorio: / i ponizit ću se, ponizit brate, / nikada ti oči ostaviti same, / najprije ću se prikrit u križu, / a potom bit kruh u zrelome žitu”⁴⁰

Na samome kraju pjesnik pita za oproštenje što nije uvijek odgovarao na takvu ogromnu ljubav koju je dobivao od svoga Stvoritelja. Pjesma je vrlo duboka, seže u same dubine pjesnikovog bića i izražava njegove najintimnije čežnje i osjećaje koje gaji prema Bogu. Snagu ovakvoj poeziji daje i činjenica da je pjesma nastala 1944. godine, dakle za vrijeme Drugog svjetskog rata, koji je u ljudima uzrokovao totalni pad morala, vrijednosti i dostojanstva čovjeka. Teško je u tim trenucima bilo vidjeti nadu ili ljubav općenito, a Karol Wojtyła je u svojim pjesmama upravo o tome pisao.

³⁹ *Ibid.* str. 30.

⁴⁰ *Ibid.* str. 35.

6.1.2. Pjesma o sjaju vode

Još jedan takav ciklus pjesama je i *Pjesma o sjaju vode*, koji govori o susretu Isusa sa Samaritankom, koji se dogodio kraj zdenca. Wojtyła se tu opet referira na tekst iz Evanđelja, čak ga i stavlja na početak pjesme. Ciklus je to o susretu s Istinom, o preobraženju čovjeka koje se događa kad se suoči sa samim sobom, kad spozna Boga koji progovara njegovu biću i mijenja njegovu nutrinu. Većinom će Wojtyła i pisati o tome, jer je za njega susret s Bogom ključan trenutak u životu svakog čovjeka. Taj susret usmjerava svako biće, daje smisao njegovu životu i objavljuje istinu za kojom svatko od nas čezne. Bog svaku osobu nosi u sebi, proniče je i poznaje njene dubine bolje od nje same.

“Vidio me u sebi. Nosio me u sebi. / Pronicao je u mene bez napora / eksplodirao u meni stidom i odavno potisnutom mišlju. / Kao da je doticao ritam u mojim sljepoočicama / i neočekivano u meni ogroman podizao umor... / i brižno... / Riječi su bile jednostavne. Kružile su oko mene ko / vabljene ovce. / A unutra... podizahu u meni ptice zadrijemale u / gnijezdima.”⁴¹

Cijela je prva faza stvaralaštva Karola Wojtyły obilježena ovim susretima i pronalaženjem Boga u svojoj nutrini. Stoga on i u biblijskim tekstovima nalazi upravo ove trenutke koje onda koristi kako bi ponovno opisao taj prijelomni trenutak u svome životu, ali i u životu svakog pojedinog čovjeka. Posebno voli koristiti metafore kako bi objasnio neobjašnjivog Boga i kako bi slikovito uspio izraziti bujicu emocija i doživljaja koje taj susret budi u njemu. Doživljaj Boga uvijek preobražava čovjeka, on nikada ne ostaje isti, nego u dubini bića počinje preobrazba koja se ne zaustavlja sve do smrti. U svojoj prvoj pjesmi *Nad tvojim bijelim grobom* (*Nad Twoją białą mogiłą*) Karol primjerice piše o svojoj majci koju je izgubio još kao dječak. Autor stoji nad grobom i razgovara sa svojom majkom, čiju prisutnost i dalje osjeća i čiju uspomenu nosi u srcu i duši. U unutrašnjem monologu on oživljava uspomene na djetinjstvo, iako je grob već godinama zatvoren. U pjesmi prevladava simbol bjeline, cvijeće koje cvate na grobu simbolizira mir i život, koji su nerazumljivi jednako kao i smrt, što u njemu izaziva osjećaj

⁴¹ *Ibid.* str. 40.

bespomoćnosti koji je osjećao u djetinjstvu. Prevladava melankolična atmosfera, tuga i sjeta u kojoj pjesnik opet postaje subjekt koji moli. Kleči na grobu i osjeća nostalgiju za minulim vremenima. No, tišina koja ga okružuje u isto vrijeme u njemu budi i nadu, koja se na koncu preobražava u jednostavnu molitvu punu zahvalnosti za ljubav koju je primio od majke. Ova je pjesma izraz autorovog žaljenja i tuge za izgubljenom majkom, ali i prihvaćanja misterija smrti.

Dakle, prva faza Wojtylinog pjesničkog stvaralaštva prožeta je motivom molitve i dijaloga s Bogom – Stvoriteljem, u kojem je i preko kojega je Wojtyła pronašao svoj identitet i smisao. U takvim razmišljanjima nastavio je Wojtyła pisati pjesme i nakon rata, no vidjet ćemo da su one ipak nešto drugačije. U sebi nose zrelost koja je plod sve snažnijih proživljavanja i sve dubljih razmatranja, koja je pjesnik htio prenijeti na suvremenog čovjeka izgubljenog u pokušajima nalaženja smisla.

6.2. Druga faza pjesničkog stvaralaštva – Poslijeratna faza

Nastavljati u romantičarskom stilu nakon Drugog svjetskog rata nije više bilo moguće. Književnost koja je nastajala nakon Oświęncima nije više mogla biti onakva kakva je bila prije, stoga Karol Wojtyła pronalazi nove oblike versifikacije i oblikuje vlastiti stil lirske ispovijesti, ne napuštajući pisanje iako je već postao svećenik. I dalje je to tzv. rapsodična poetika, ali je njezin jezik posve drukčiji. Forma njegovih stihova vremenom se produbila, možemo reći da je evoluirala od lirskih pjesama sve do poetsko – filozofskih meditacija, kao što su npr. *Misao je čudnim prostranstvom*, *Razmatranje o smrti* te najpoznatija meditacija *Rimski triptih*. Od ostalih pjesama, istaknut ćemo ciklus *Kamenolom* (1956.), *Profili Cirenca* (1957.), *Majka* (1950.) *Misleći domovina* (1974.), *Uoči Uskrsa 1966.* (1966.), *Rođenje vjernika* (1961.) te *Stanislav* (1978.).

Teško je zamisliti da bi netko u poratnoj Poljskoj, koja je obilovala pjesmama natopljenim teškim sjećanjima na rat, pisao o apsolutnoj ljubavi, nadi i miru koje je moguće osjetiti i doživjeti nakon jedne takve tragedije. To je jedan potpuni obrat svijesti, izdizanje iz depresivnog i rezigniranog raspoloženja, a to spominje i Marek Skwarnicki kada piše o Wojtylinoj poeziji:

“Upada u oči, s druge strane, i to, kako u poratnoj poeziji Karola Wojtyły, posebno onoj ranijoj, uopće nema sjećanja ili problema što bi ih bio ostavio za sobom ne tako davno proživljeni kataklizam. A poljska je književnost tih godina bila naprosto sva u znaku opsesivnog proživljavanja rata, moralnih prevrednovanja izazvanih suočavanjem s nihilizmom totalitarizma i padom mnogih nekadašnjih predodžaba o čovjeku.”⁴²

6.2.1. Misao je čudnim prostranstvom

Misao je čudnim prostranstvom je poema koja kao da nastoji izraziti dubinu misli, ljudskog mišljenja, sumnje i spoznaje, što se nadopunjuje s poetskom intuicijom i maštom. Ova poema Wojtyłino je vrhunsko ostvarenje u kojemu on kreira tzv. ‘filozofiju poetskog mišljenja’. Ona pripada djelima koja su inspirirana biblijskim likovima i motivima, pa tako započinje riječima iz Knjige Postanka iznoseći dio o Jakovu koji se hrva s anđelom i odjednom vidi Boga. Taj je citat polazišna točka za stvaranje refleksije o smislu čovjekova života i rada. Pjesma je izdana 1952. godine u katoličkom tjedniku *Tygodnik Powszechny*, pod pseudonimom Andrzej Jawień. Sastoji se od četiri dijela: u prvom i trećem dijelu autor promišlja o radu, u drugom dijelu iznosi priču o Jakovu i njegovu susretu s Bogom, dok četvrti dio sadrži poruku koju je autor uputio suvremenome čovjeku. Imenica “prostranstvo” koja je sadržana u naslovu pjesme jedna je od ključnih riječi u poeziji Karola Wojtyły, a označava unutarnji prostor čovjekovog uma i duše u kojemu je on sposoban susresti Boga. U povijesti spasenja, Jakov je jedini čovjek koji je Boga vidio licem u lice, a u ovoj poemi Wojtyła ponovno tematizira susret Boga i čovjeka, koji je njemu vrlo bitan.

Ovdje Wojtyła ponire više u dubinu, počinje dublje tragati za smislom običnog čovjeka. Pjesmu započinje riječima “Biva ne jednom da se za razgovora nađemo pred istinama / za koje nam nedostaju riječi, / nedostaju geste i znak - / osjećajući, istodobno: nikakva riječ, gesta ili znamen - / neće podati čitavu sliku / u koju nam je osamljenima ući i rvati se ko što je to učinio / Jakov.”⁴³ čime progovara o cijelom prostranstvu u čovjeku koje je nemoguće ugruati u riječi, jer

⁴² *Ibid.* str. 14.

⁴³ *Ibid.* str. 51.

je puno dublje i šire nego što se ikada može izreći. Autor ističe da su mašta i osjetila prepreka upoznavanju misterija Boga i daje nam sliku hrvanja, jer čovjek se upravo mora hrvati s vlastitim mislima i slikama koje često puta priječe put do srži tog misterija. Naglašava činjenicu da se čovjek ne može odvojiti od svojih misli i osjećaja i pita se može li takvo stvorenje ikada spoznati stvarnost u kojoj se nalazi Bog, odnosno može li Ga čovjek obuhvatiti svojim osjetilima. Sukladno tome, pita se i može li čovjek obuhvatiti i stvarnost vlastitog unutarnjeg svijeta, potom kreće u sferu stvarnosti koja okružuje čovjeka. Svojim prstima dotiče puls, promatra svijet koji ga okružuje, ulice i ljude koji se mijenjaju. Čovjek je tok svijesti i ima vlastiti ritam disanja, odnosno postojanja. Taj ritam, prema autoru, određuje čovjekov identitet, ali ono što ga najdublje prožima i oblikuje je patnja. U razgovoru sa svojim sugovornikom, pjesnik aludira na staljinističku Poljsku, naglašavajući kako je patnja uvijek vodila do velikih i ključnih promjena i zato ona ima posebno značenje. Zahvaljujući patnji, koja je čest motiv u Wojtylinim djelima, čovjek može sagledati stvarnost na drugačiji način, probuditi u sebi zaspale mogućnosti i potrebe te na kraju postati potpuno druga osoba. Iako, čovjekova najveća patnja i dalje ostaje nemogućnost viđenja samoga sebe i saznavanja istine o tome koji mu je smisao postojanja. On mora uložiti puno truda kako bi saznao tu istinu, a takav je trud uložio Jakov, kojega pjesnik uzima za primjer:

“Pati li s nedostatka viđenja – znači da mu se probijati kroz / znakovlje / do tog što je u dubini, što poput vočke dozrijeva u riječi. / Ima li to biti baš taj teret što ga na sebi osjetio Jakov je / kad sklopiše se u njemu umorne zvijezde ko oči njegovih / ovaca?”⁴⁴

Jakov je primjer osobe koja kroz borbu postaje istinskim čovjekom. Hrvajući se s anđelom cijelu noć, tek pred zoru dolazi do spoznaje, odnosno vidi Boga licem u lice. Pjesnik ne govori direktno o iskustvenoj spoznaji Boga, nego o Snazi koja je zahvatila Jakova. On Ga je doživio duhovno, kao unutarnju snagu koja ga je preplavila i pod kojom se savinuo.

U trećem dijelu pjesnik se odmiče od ove biblijske perspektive i prelazi na opis vlastitog iskustva prirode. Koncentrira se na kapljicu vode u kojoj “prebiva” sve okolno zelenilo. U istom trenutku, pjesnik postaje svjestan da ljudska misao seže do vječnosti, ona nema granica i u mogućnosti je ponirati u najdublje i najskrivenije dijelove ljudskog bića. Pjesnik se pita do kuda

⁴⁴ *Ibid.* str. 53.

može ići misao, može li ona otkrivati samu bit stvari te na koncu shvaća da u dubini duše otkriva Onoga u kojemu sve jest i koji je sve stvorio. Dovoljno je proniknuti u samoga sebe kako bi se otkrilo da tamo već prebiva Bog. Stoga je Wojtyła upravo uzeo lik Jakova kako bi on bio znak za današnjeg čovjeka, kako bi pokazao da je netko već vodio bitku sa samim sobom i u toj bitci sumnje i vjere zbilja na kraju uspio vidjeti Boga. No, bilo je potrebno zapodjenuti tu bitku sa svojim mislima. Ova poema još je jedan primjer Wojtyłinog traganja i nalaženja Boga, ta ga je tema vječno fascinirala i preokupirala, stoga se ona provlačila kroz gotovo sve njegove pjesme. Jan Machniak to lijepo sažima kada kaže:

“Poezje czasu wojny i pierwszych lat powojennych odsłaniają głęboki proces duchowy, jaki dokonał się we wnętrzu studenta, kleryka i młodego księdza Karola Wojtyły. W swojej duszy odkrył on wewnętrzną przestrzeń spotkania z Bogiem Stwórcą i Odkupicielem. Odważnie wszedł w intymny dialog, który pozwolił mu głębiej poznać siebie i Boga. Poeta wykorzystuje motyw postaci biblijnych – Jakuba i Samarytanki -, by zanurzyć się w sobie i w swoim wnętrzu odkrywać obraz Boga. Proces poznawania jest wewnętrzną walką, w której człowiek staje się partnerem Boga i daje odpowiedź na pytanie, kim naprawdę jest. Odkrywa, że jest dziełem Boga, stworzonym na Jego obraz i podobieństwo.”⁴⁵

6.2.2. Kamenolom

Još je jedan ciklus izazvao posebnu pažnju kritičara, a radi se o ciklusu *Kamenolom* koji je poetska vizija drame, ljepote i dostojanstva ljudskog rada. Prisjetimo se kako je i sam autor za vrijeme okupacije radio u kamenolomu, gdje je, između ostalog, bio svjedok smrti kolege s posla, o čemu će također ovdje pisati. Ciklus problematizira i proces društvene revolucije koja je nastupila nakon rata, što ga tematski povezuje i s dramom *Brat našega Boga*. Pjesma *Kamenolom* napisana je 1956. godine, a pod pseudonimom je objavljena godinu dana kasnije u mjesečniku *Znak*. U njoj pjesnik aludira i na situaciju koja se dogodila u Poljskoj u lipnju 1956.

⁴⁵Machniak, J. (2012) *Bóg i człowiek w poezjach Karola Wojtyły – Jana Pawła II*. URL: <http://www.janmachniak.pl/index.php/moje-wyklady/50-bog-i-czowiek-w-poezjach-karola-wojtyty-jana-pawla-ii-cz-ii>

godine, a radi se o protestu radnika u Poznańu. Wojtyła je pjesmu posvetio radnicima koji su izašli na ulice i borili se za svoje dostojanstvo, za pravo na rad i na poštenu plaću. On je smatrao da je to temeljno i neotuđivo ljudsko pravo koje dotiče samu bit čovjeka i njegova postojanja. Treba naglasiti i kako ovo nije politički obojena pjesma, iako govori o ljudskom radu u okviru konkretnih društvenih i povijesnih zbivanja. U mnogim dijelovima primjećuju se živa pjesnikova sjećanja iz razdoblja njegova rada u tvornici Solvay (1939. – 1944.). Tako on u prvom dijelu pjesme, naslovljenom *Materijal (Tworzywo)*, oživljava sjećanja rada u kamenolomu. Oslikava realističnu sliku ljudskog truda i rada pomiješanu s energijom ogromnih mašina koje režu kamenje. Definira rad kao ljudski trud koji dobiva smisao zahvaljujući ljudskoj misli.

“Pod teretom maljeva ruke samo ne malakšu, / ne napinju se samo prsa i mišićje
ne oblikuje svoj izgled - / nego kroz rad njegove duboke misli vode / da bi se smrsile u
bore na čelu, / da bi se uzdigle visoko nad glavom ostrim lukom ramena / i vena”⁴⁶

Pjesnik ističe kako posebnu važnost za rad imaju duhovne moći, točnije, um, volja i osjećaji. Kroz rad čovjek sazrijeva oblikujući svoju nutrinu, rad se oblikuje u ljubav kada je usmjeren na prehranjivanje obitelji, primjerice, ili za cilj ima usrećivanje drugoga. Jednako tako, rad se može preoblikovati i u ljutnju kada se obavlja nečasno, s ciljem prevare i iskorištavanja. Pjesnik ovdje zaključuje da se ljubav i ljutnja nikada ne mogu razdvojiti, oni se izmjenjuju i nadopunjuju u neprekidnom kruženju. U drugom dijelu pjesme *Nadahnuće* Wojtyła govori upravo o takvoj vrijednosti ljudskog rada, koja se prelijeva na čitavo njegovo čovječstvo, i još dalje, na sve ostale ljude, pa i na cijeli svijet koji se radom oblikuje. U trećem dijelu *Sudioništvo* Wojtyła se prisjeća svojih kolega i rada u kamenolomu. On shvaća da rad daje mogućnost čovjeku da se izrazi, da upotrijebi svoje snage i talente kako bi oblikovao materiju, ali i vlastiti život.

“Poznajem vas, divni ljudi, ljudi bez manira i poze. / Znam gledati u srce
čovjekovo bez ograda i bez pretvaranja. / Nečije ruke pripadaju radu, nečije ruke
pripadaju križu.”⁴⁷

⁴⁶ Wojtyła, K. (1997) *Izabrane pjesme*. Zagreb: Ceres, str. 74.

⁴⁷ *Ibid.* str. 77.

Ljubav je ona koja oblikuje ljudski rad i omogućuje čovjeku da stvara predivna djela vlastitim rukama. Ona omogućuje čovjeku da zavoli rad i da on postane smislen.

Četvrti dio pjesme, koji nosi podnaslov *Uspomeni druga s posla* govori o kolegi kojega je Wojtyła izgubio dok su radili u kamenolomu. Kratko je to sjećanje trenutka u kojemu je taj mladić izgubio život. On je prisustvovao tom događaju, koji se duboko urezao u njegovo sjećanje. No, iako je to za njega bio tragičan događaj, autor svejedno ističe vrijednost ljudskog rada i na kraju govori da je ipak ljubav jača od ljutnje, da rad ima smisla kakav god on bio i da je neotuđivi dio ljudskog dostojanstva.

Za ovu pjesmu bio je inspiriran štrajkom u kojemu su poginuli radnici i ovim tragičnim događajem u kojemu je izgubio kolegu s posla. Kroz rad čovjek surađuje s Bogom i ujedno izgrađuje samoga sebe, a čovjek je nevjerojatno biće koje je sposobno misliti i voljeti i to sve pretočiti u rad i stvaralaštvo. Autor je u pjesmu unio vlastito iskustvo, preno je žive slike iz sjećanja koje govore da je i on sam okusio svu težinu i ljepotu teškoga rada.

Nemoguće je ovdje spomenuti sve pjesme Karola Wojtyły i iznijeti njihovu tematiku, no na temelju ovih par iznesenih ciklusa lako vidimo što je to okupiralo autorove misli. To je oduvijek pronalazak Boga i susret sa živim Bogom, pitanje ljudske egzistencije i smisla življenja, smisao patnje, prihvaćanje križa, velična i sveobuhvatnost ljubavi, pronalaženje vlastitog identiteta koji svrhu nalazi tek u Bogu, veličina i ljepota rada, obrana ljudskog dostojanstva i čovjeka u najširem mogućem smislu, itd. Stoga će mnogi kritičari s pravom reći da je Wojtyłino stvaralaštvo antropološko, dakle usmjereno prema čovjeku i njegovu postojanju. On se uvijek povodio za personalističkom normom, isticao je altruizam i nesebično sebedarje i ljubav u kojima čovjek tek postaje čovjekom i biva ispunjen do te mjere da na koncu spozna je smisao i izvor postojanja – Boga.

6.2.3. Rimski triptih

Wojtyła je pisao gotovo do konca svoga života. Posljednji ciklus pjesama koji je napisao nosi naslov *Rimski triptih*, a javnosti je predstavljen 2003. godine. Djelo je prevedeno na više od

30 jezika, a izdano je u Krakovu. Sastoji se od tri dijela koja nalikuju činovima u drami. Pjesnik nas provodi kroz tri stvarnosti, kako bi konačno dotaknuo posljednju, koja tek ima doći.

U prvom dijelu naslovljenom *Potok* čitatelj je pozvan na izlet u planine, kako bi kontemplirao nad ljepotom prirode. Cijeli ciklus nosi podnaslov *Meditacije*, stoga su i pjesme meditativnog karaktera. Riječ triptih upravo označava te tri stvarnosti kroz koje nas pjesnik želi provesti. Drugi dio *Triptiha, Meditacije nad Knjigom Postanka (Na pragu Sikstinske kapele)* je višeslojevit; autor poziva čitatelja da se zajedno s njim divi veličanstvenom remek – djelu Michelangela. Tu promatramo stvaranje čovjeka i svijeta, a potom i Posljednji sud. Nakon divljenja veličanstvenim bojama i slikama, prelazimo na meditaciju nad Knjigom Postanka koja donosi izvještaj o stvaranju. U pozadini izvire slika Boga Stvoritelja koji ni iz čega stvara život i svijet. Treći dio *Triptiha Brdo u krajini Moriji* odvodi nas do Ura u zemlji kaldejskoj, otkuda Abraham kreće na svoje hodočašće vjere.

U *Rimskom triptihu* Karol Wojtyła se vraća prvotnom načinu izražavanja. Nakon godina pisanja enciklika i pobudnica te knjiga teološko – filozofske tematike, on se vraća poeziji. Razlog tome može biti taj što je jednostavnije jezikom simbola izraziti nedokučivi misterij Boga i čovjeka koji traži svoje mjesto u svijetu. U Wojtyłinoj poeziji može se osjetiti velika čežnja za izgubljenim Rajem, gdje je čovjek bio sasvim blizu Bogu. Ipak, on ne dopušta da čovjek upadne u neke romantične iluzije i iskrivljene stvarnosti, nego uspijeva u ovome svijetu pronaći Boga za kojim žudi.

“Kako je predivna šutnja Tvoja / u svemu, čime se odasvud javlja / stvoreni svijet...”⁴⁸

Pjesnik promatra svijet umjetnosti, on promatra svijet boja i oblika i dolazi do zaključka da je sve što je Bog stvorio dobro.

“Stojimo na pragu Knjige. / To je Knjiga Postanka – *Genesis*. / Ovdje, u ovoj kapeli, ispisa je Michelangelo / ne riječju nego bogatstvom / nanosa boja.”⁴⁹

⁴⁸ Wojtyła, K. (2003) *Rimski triptih meditacije*. Zagreb: Glas koncila, str. 11.

⁴⁹ *Ibid.* str. 19.

Autorov realizam uočava se u činjenici da on vidi ljepotu i savršenstvo Božjeg stvaralaštva, ali istodobno vidi i grijeh kojemu smo svi podložni. Stoga govori i o Posljednjem Sudu koji čeka svakoga od nas. Vraća se na početke vjere, gdje je Abraham, otac vjere, povjerovao Bogu i pokazao svima kako slušati Boga i otisnuti se na putovanje života. Pjesnik se služi različitim bojama kako bi izrazio ljepotu svijeta i njegova Stvoritelja. Prostor u kojemu Bog prebiva pun je svjetla. Wojtyła nas pokušava uvesti u otajstvo svemira, gdje Bog poziva svakoga ponaosob da sudjeluje u stvaranju. On je ujedno i mistik koji čitatelja ohrabruje da kontemplira nad beskrajnom ljepotom i dobrotom.

U ovome djelu oživljuju se motivi koje je Karol Wojtyła koristio u svojoj mladenačkoj poeziji i dramama te u kasnijim filozofskim studijama, na primjer stvaranje čovjeka na Božju sliku i priliku, očinstvo i majčinstvo, čovjekovo životno putovanje, patnja i žrtva, čovjekova žudnja za Božjom blizinom itd. Kao da je Wojtyła htio izraziti ono što je izražavao godinama prije, ali nikada u potpunosti. *Rimski triptih* sadrži zrelo autorovo razmišljanje o vlastitom životu i čovjekovu životnom putovanju po svijetu. Čovjek je razapet između početka života i smrti koja zadobiva novi smisao zahvaljujući Riječi – Isusu Kristu koji je Početak i Kraj, Alfa i Omega. U svome putovanju zemljom, čovjek je obdaren Božjim milostima i vjerom, koju je prvi pokazao Abraham. Vjera je putokaz koji čovjeka vodi kroz divljinu svijeta i jedino je uporište u nestalnosti vremena i prostora.

Ovim posljednjim pjesničkim djelom Wojtyła je završio svoj ciklus traženja smisla i odgovora na temeljna životna pitanja. Svrhu je, kao i uvijek, našao u Bogu i vjeri, a u ovom djelu to je iskazao bolje nego ikada. Stoga će mnogi kritičari reći da je upravo ovo djelo njegovo najbolje i najzrelije pjesničko ostvarenje.

6.3. Stil i forma pjesama

Karol Wojtyła imao je svoj prepoznatljivi stil pisanja. Većina pjesama pisana je u obliku molitava, što je služilo Wojtyli da jasno izrazi svoje misli i osjećaje koje je htio prenijeti na čitatelja. Taj molitveni oblik pjesama zapravo je psalam, književna vrsta katkada zvana i himan, kojom se moli ili slavi Boga, ali i vapi Njemu u trenucima teškoća i patnje. Wojtyła je mnoge pjesme napisao upravo u tome obliku, a neke je čak tako naslovio. Primjerice, *Jutarnja pjesma* je

psalam u kojemu autor moli Boga da pritekne u pomoć njegovu narodu, da ga izbavi i spasi, što uvelike podsjeća na biblijski stil pisanja i biblijsku tematiku. Takve molitve u stihovima (psalmi) obično sadrže 5 stihova, no Wojtyła se često odmiče od te norme, stvarajući vlastiti oblik versifikacije, koji je specifičan za svaku pojedinu pjesmu.

Osim psalama, među njegovim pjesmama nalazimo i sonete, a Wojtyła je jednu cijelu zbirku naslovio *Soneti – skice*. Ta zbirka sadrži sedamnaest soneta, različitih po svojoj formi. Neki sadrže četiri strofe, od kojih su prva i zadnje dvije strofe katrene. No, u većini slučajeva, autor napušta tu klasičnu strukturu soneta i sastavlja sonete od tri tercine i sinteze sastavljene od dva stiha. Ponekad čak strofu od dva stiha stavlja na predzadnje mjesto, dakle, ima slobodu u pisanju soneta i ne prati uvijek klasičnu vanjsku formu po kojima su oni prepoznatljivi. Soneti sačinjavaju prvi dio *Renesansnog psaltira*, a napisani su u ljeto 1939. godine, nakon dovršetka psalama.

Osim te dvije vrste pjesama, Wojtyła je posebnu pažnju pridavao pisanju meditacija. Najveći broj meditacija nastao je u zreloj fazi njegova stvaralaštva, a posebnu zbirku čini *Rimski triptih – meditacije*. Osim meditacija u zbirci *Rimski triptih*, valja izdvojiti i *Razmatranje o smrti*, *Profilu Cirence*, *Rođenje vjernika*, *Misleći domovina* te *Otkupljenje traži Tvoj oblik, da uđe u nemir svijetu ljudi*.

Wojtyła je, kao pjesnik, prilično slobodan u slaganju stihova, rima i slogova. Često razdjeljuje pjesme na dijelove i to označava brojevima, a dijelovi mogu sadržavati jedan stih pa sve do nekoliko strofa. Početak pjesme, pogotovo ako se radi o meditaciji, obično nosi citat iz Biblije, što upućuje na simboliku kojom pjesnik želi objasniti spoznaje što mu zaokupljaju pažnju. Što se tiče rimovanja, Wojtyła ni tu nema ustaljen stil pisanja, ponekad koristi *abab* formu, ponekad *abba* ili *abcb* i dr. Kadšto njegovi stihovi prelaze u prozu, pogotovo ako se radi o meditacijama. U pojedinim pjesmama nailazimo i na didaskalije koje objašnjavaju pjesnikove misli ili opisuju prostore i pojave za koje mu se čini da bi ih trebalo pobliže objasniti. Ipak, postoji jedna stvar svojstvena Wojtylinom umjetničkom oblikovanju pjesama, a to je “viseći stih”, odnosno jedan stih koji se sastoji od dvije – tri riječi, a nosi važnu poruku koju valja istaknuti. Primjera radi, u pjesmi *Misao je čudnim prostranstvom* oblikovanje stihova izgleda ovako:

“Ako trpi zbog nedostatka vizije – onda se mora probijati

kroz znakove

do onoga što tišti u dubini, što kao plod dozrijeva u riječi.

Mora li to biti baš onaj teret koji je na sebi osjetio Jakov,

kad su u njemu zgasnule zvijezde kao oči njegovih ovaca?”⁵⁰

Cjelokupno stvaralaštvo Karola Wojtyły teško je podijeliti na književne rodove, jer se oni u ovom slučaju često “prelijevaju”, no kada bi se to trebalo učiniti, ugrubo bi to bile pjesme, drame i eseji. Poneke drame nose podnaslov misterij i prije bi ih se moglo svrstati u poeme nego scenske komade, dok primjerice čitav niz Wojtyłinih pjesama karakterizira unutarnji dijalog, što je primjerenije za scensku interpretaciju, nego čitanje u tišini. Sve je to plod autorovih umjetničkih traženja i različitih estetskih utjecaja s kojima se susretao u školskim i studentskim danima. No, nesumnjivo je najveći utjecaj na njegovo stvaralaštvo imalo Rapsodijsko kazalište Mieczysława Kotlarczyka, iako se ovdje radi o poeziji. Riječ je i dalje u prvom planu, bitna je ideja, misao i spoznaja koju onda valja prenijeti na čitatelja. Riječ se javlja u misaonoj, intelektualnoj funkciji, a opisi i slike se postepeno gube, čime Wojtyła izaziva čitatelja da aktivno sudjeluje u pjesmi, da i sam promišlja o onome što mu je u pjesmi ponuđeno i na koncu da spozna istinu koju autor želi ponuditi. Autor nikako ne želi nametnuti svoje mišljenje ili svjetonazor, nego istražiti stvarnost u kojoj živimo, počevši od temeljnih pitanja “tko sam?” i “koji je smisao mog postojanja?” Piše o različitim temama, kao što su primjerice ljubav prema domovini, prema običnom čovjeku, sunarodnjaku, zatim o temi ljudskog rada, patnje i žrtve, temi o smislu života i postojanja, pa sve do onih dubokih teoloških tema u kojima autor razmatra svoje postojanje i smisao u Bogu. Iz takve poezije možemo iščitati čitav životni put jednog čovjeka koji je tragao za smislom, koji je tražio odgovore na temeljna pitanja ljudskog postojanja, koji je meditirao nad smislom patnje i žrtve, nad smislom ljubavi i praštanja i koji je odgovore na ta pitanja htio nenametljivo ponuditi čovjeku današnjeg doba.

⁵⁰Wojtyła, K. (1997) *Izabrane pjesme*. Zagreb: Ceres, str. 89.

7. ZAKLJUČAK

Iznijevši činjenice i događaje iz života Karola Wojtyły, jasno je kako je apsolutno nemoguće odvojiti njegove eseje, drame i pjesme od same njegove osobe. Njegova djela duboko su protkana njegovom osobom, njegovim razmišljanjima, osjećajima i stavovima o temama o kojima piše. Istina je da su njegova djela gotovo uvijek religiozne tematike, ali nikako ih ne treba shvatiti kao djela crkvene, odnosno puke sakralne tematike. Religioznost njegovih djela sadržana je u dubini misli, u intelektualnoj i duhovnoj spoznaji stvarnosti koja je viša od čovjeka, koja nas nadilazi i daje nam dar života i postojanja. Njegova djela ocrtavaju njegov životni put, put njegova vlastitog sazrijevanja i samim time produbljivanja njegovih razmišljanja i spoznaja koje je onda i zapisivao u obliku eseja, drama i pjesama.

Ključan trenutak za usmjeravanje njegove želje za stvaranjem književnih djela bio je susret s Mieczysławom Kotlarczykom, pokretačem Kazališta žive riječi. U tom je kazalištu Wojtyła pronašao odgovor na svoja traženja, zaljubio se u riječ, u samu riječ kao udomiteljicu misli, kao medij koji prenosi ono najdublje i najskrovitije u svakome čovjeku, zavolio je to otajstvo riječi, koje ga neminovno veže za Riječ, odnosno za Boga. I na studiju filologije to će potvrditi, kada kaže da mu je studiranje jezika pomoglo da shvati tu neiscrpnu tajnu riječi i da se zaljubi u nju.

Volio je književnost, a osobito je bio naklonjen piscima poljskog romantizma. Nešto od tog romantizma nazirat će se i u njegovim djelima, osobito onima koja govore o slobodi, o domovini i dostojanstvu svakog čovjeka, o višem smislu žrtve i patnje koju netko neminovno mora proći kako bi došlo do oslobođenja i procvata. Takve idealističke misli pratit će svako njegovo djelo, što će mu mnogi i zamjeriti, osobito u razdoblju poratne Poljske, kada je nastupila opća rezignacija i degradacija morala, koja se onda ocrtavala i u djelima prožetim sivilom, beznadom i besmisлом.

Wojtyła je svakako bio pojava u književnosti 20. stoljeća, njegove su se pjesme razlikovale od ostalih u tome razdoblju, on je govorio o smislenosti patnje i bola, dok su drugi u tome vidjeli samo besmisao, pisao je o ljubavi i idealima ljudskog zajedništva, dok su drugi u sebi nosili mržnju i bol zbog razorenih domova, progovarao je o domovini i uzdizao njene ljepote kada su gotovo svi u njoj vidjeli samo ruševine onoga što je nekada bilo. Pisati tada na

takav način bio je gotovo herojski čin, Wojtyła nije bio bitan uspjeh niti mu je bilo bitno da njegova djela zauzmu određeno mjesto u umjetničkim krugovima. Uvijek je pisao pod pseudonimima, a pisao je isključivo iz ljubavi prema književnosti i iz ljubavi prema čovjeku, kojemu je silno htio prenijeti spoznaje koje je on nosio u sebi.

Stoga će njegova djela doživjeti mali uspjeh, kako u poljskoj, tako i u svjetskoj književnosti, a zanimanje za njih porast će nakon Wojtylinog izbora za papu, kada se potvrdi njihovo autorstvo. Tek tada će mnogi, u liku pape Ivana Pavla II., otkriti dubinu i vrijednost književnih djela koje je napisao taj student, kasnije svećenik, biskup i kardinal, tek će u okviru njegovog života shvatiti cjelokupnu sliku koju je svijetu ponudio taj nepoznati autor.

Književnost je to koja odiše jednostavnošću, britkošću misli i izraza, ona postaje prepoznatljiva upravo po dubini spoznaja koju prenose pisane riječi, ali nije to stilizirana književnost u kojoj se nabacuju učeni izrazi ili pak prate ustaljeni stilovi. To je književnost formirana vlastitim stilom, to je književnost koja služi čovjeku kako bi mu otvorila oči za neke nove istine, to je književnost koja nadilazi vrijeme i prostor kako bi doprla do običnog čovjeka i ponudila mu jednostavan odgovor na temeljna pitanja na koja je odgovor nađen i ponuđen u razmatranjima jednog nepoznatog pisca s juga Poljske.

Djela kakva je pisao Karol Wojtyła, kao i mnogi drugi poljski pisci, nikada ne mogu biti mrtvo slovo na papiru. Stoga ne treba čuditi činjenica da su ona, nekoliko desetljeća kasnije, pronašla put do čitateljstva koje danas u njima nalazi inspiraciju i spoznaje što ih je mnogo prije za njih namijenio jedan amaterski pisac. Amaterski, jer nikada nije bio slavan i poznat kao neki drugi pisci toga vremena. No, on je mnogo više od nepoznatog amaterskog pisca kada gledamo sadržaj i formu njegovih djela, koja danas mnogi kritičari svrstavaju u sam vrh poljske religiozne književnosti 20. stoljeća. Značaj tih djela svakako se povećao Wojtylinim izborom za papu, no možda bi bez te činjenice mnoga od njih ostala nerazumljiva i nezanimljiva običnom čovjeku. Stoga se opet vraćamo na činjenicu da je nemoguće odvojiti Wojtylinu osobu od djela koje je stvarao. Zato ta djela i danas ostaju vrlo značajna, živa, neponovljiva i vrhunska ostvarenja u sveukupnoj svjetskoj književnosti.

8. LITERATURA

- Ivan Pavao II. (2003) *Autobiografija*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Svidercoschi, G. F. (2004) *Karol Wojtyła Biografija Ivana Pavla II. od rođenja do izbora za papu*. Split: Verbum.
- Ivan Pavao II. (1999) *Pismo Ivana Pavla II. umjetnicima*. Zagreb: Glas Koncila.
- Wojtyła, K. (1984) *Poezija, drame, eseji*. Zagreb: Globus.
- Ivan Pavao II. (2004) *Ustanite, hajdemo!*. Split: Verbum.
- Wojtyła, K. (1997) *Izabrane pjesme*. Zagreb: Ceres.
- Wojtyła, K. (2003) *Rimski triptih meditacije*. Zagreb: Glas koncila.
- Wojtyła, K. (1960) *Przed sklepem jubilera*. URL:
http://chomikuj.pl/lucina/w+ho*c5*82dzie+dla+JANA+PAW*c5*81A+II+-+pokolenie+JP2/Karol+Wojty*c5*82a+-+Przed+Sklepem+Jubilera,86438871.pdf
- Wojtyła, K. (1950) *Brat naszego Boga*. URL:
<http://chomikuj.pl/ssaaggaa/Ebooki/Autorzy+na+litere+J/Jan+Pawel+II/Karol+Wojtyla+-+Brat+naszego+Boga,317010958.pdf>
- Machniak, J. (2012) *Bóg i człowiek w poezjach Karola Wojtyły – Jana Pawła II*. URL:
<http://www.janmachniak.pl/index.php/moje-wyklady?layout=blog>
- Kaczmarek, W. *Personalizm: Prawda Dobro Piękno* (2003), 5. // *Karola Wojtyły teatr personalistyczny*. URL: <http://www.personalizm.pl/polrocznik/numer-5/karola-wojtyly-teatr-personalistyczny/>
- Wojtyła, K. (2002) *Ukryty blask*. Izabrao Jan Sochoń. URL:
<http://spoti.pl/dokument/5675/karol-wojtyla---ukryty-blask---wiersze>
- Anton, E. (2012) *Próba przeniknięcia człowieka: antropologia dramatów Karola Wojtyły*. URL: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/33704/prbaprze.pdf>
- http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Pawe%C5%82_II
- http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_Pavao_II